

CLAUDE GREBAN DE SAINT-GERMAIN
(Dijon, 1775 - Brussel 1850),
AMBTENAAR, JOURNALIST EN BANKIER

door

Luc FRANÇOIS

De overgangperiode van Ancien Régime naar Hedendaagse Tijden ging in België op politiek vlak gepaard met een onwaarschijnlijke opeenvolging van regimes. Tijdgenoten zagen zich verplicht tot een keuze voor of tegen. Het peilen naar de motivaties van die tijdgenoten kan op uiteenlopende wijze gebeuren. Een kwantitatieve benadering geeft inzicht in elementen die geldig zijn voor de gehele populatie, of voor grote gedeelten ervan. Doordat niet altijd alle motivaties op die manier opgespoord kunnen worden, leidt dit soms tot veralgemeningen zonder „kleur” of blijft het beperkt tot relatief gemakkelijk kwantificeerbare gegevens. Een andere benadering is de meer biografische, waarbij in de eerste plaats gepeild wordt naar de unieke factoren uit het leven van een individu. De gekozen biografie heeft niet zozeer een waarde op zich, maar kan als exemplarisch onderzoeksobject tot meer inzicht leiden. Het risico voor oversimplificatie en het gevaar voor een subjectieve of al te literaire benadering vormen bij de biografie de keerzijde van de medaille. Beide methodes hebben dus hun waarde en hun beperkingen en zijn complementair.

De biografie die hier gepresenteerd wordt, heeft als bijkomende bijzonderheid dat het bestudeerde personage, Claude Gréban, van Franse oorsprong was en pas vanaf de tweede Franse inval in Gent verbleef. Zeker in de beginjaren was zijn band met de Zuidelijke Nederlanden dus minder hecht en stond hij minder onder druk van de publieke opinie. Hij verliet zijn geboortestad om voor de revolutie te vechten, liet het adellijke toevoegsel aan zijn familienaam uit overtuiging of jeugdig enthousiasme achterwege en gebruikte — op enkele uitzonderingen na — steeds het verburgerlijkte „Gréban”. Op zijn overlijdensbericht werd echter opnieuw zijn volledige naam gebruikt. Ook zijn nageslacht bediende er zich verder van. De revolutie werd dus als het ware weerspiegeld in het naamgebruik, maar ook in de levensloop van Gréban: ze bood nieuwe kansen, maar die waren niet zonder risico. De flexibiliteit en een zekere mate van behendigheid waarvan Gréban blijkt gaf, boden hem extra-troeven in de uitbouw van zijn loopbaan, die een zeer onregelmatig verloop vertoonde.

Claude Gréban — zo zullen we hem zelf verder noemen — werd geboren in Dijon op 6 februari 1775, als zoon van een ambtenaar, behorend tot een adellijke familie uit Ile-de-France. Vader Gréban de Saint-Germain

vestigde zich in Dijon na zijn benoeming tot „maître particulier des Eaux et Forêts” aldaar ¹.

In 1792 verlaat Claude Gréban zijn geboortestad en sluit zich als kanonnier aan bij de vrijwilligersbataljons van de grenadiers van het Côte d'Or departement. Nadat het Franse leger zich in maart 1793 uit België heeft teruggetrokken, wordt hij in Arras tewerkgesteld bij de reorganisatie van de driehonderdduizend militairen die zich op dat moment in Noord-Frankrijk bevinden. De „représentants du peuple” bij het Noordelijk leger benoemen hem op 8 oktober 1793 tot officier van de militaire politie bij datzelfde Noordelijk leger. Claude Gréban behoudt deze functie tot de ontbinding van de militaire rechtbanken op 18 september 1795 en volgens de getuigenissen van zijn oversten heeft hij zich steeds met toewijding gekweten van die taak, ook als de omstandigheden door ontbering en vermoeienis zeer hard waren. Na de ontbinding van zijn korps vestigt hij zich in Duinkerke, maar wordt kort daarop, op eigen verzoek, kapitein en adjudant van de brigadegeneraal Bellemontre. En nog steeds tussen september 1795 en februari 1796 wordt hem gevraagd om op de administratie in Gent te komen werken ².

Nog vóór Gréban definitief verlof uit het leger krijgt, is hij al in Gent actief. Vermoedelijk was hij in het voorjaar van 1795 niet in vast verband werkzaam, voor zover daar in die maanden na de tweede inval, waarin de administratie haar weg zocht, sprake van kon zijn. We vinden hem in mei 1795 terug bij diegenen die de aangeslagen roerende goederen bewaken: Gréban ontvangt 135 pond voor 15 dagen toezicht op de boedel van de Sint-Pietersabdij. De departementale besturen zien zich verplicht om „betrouwbare” figuren met deze taak te belasten en aldus het risico van roof te verminderen. Om de kosten van deze bewaking te drukken wordt vanuit Brussel aangedrongen om van deze voorwerpen ten spoedigste boedellijsten te maken ³.

Onmiddellijk na zijn legerdienst kan Gréban aan de slag in de administratie: hij wordt voorlopig secretaris-generaal van de centrale administratie in Gent ⁴. Het nieuwe regime heeft immers tijd nodig om zich in te werken en ondertussen is het aanbod van kandidaat-ambtenaren

(1) Ph. DU BOIS DE RYCKHOLT, *Gréban de Saint-Germain*, Le parchemin, nov.-déc. 1968, 15e série, n° 138, pp. 308-314 (genealogie: zie bijlage 1).

(2) R.A.G., *Fonds Schelvedepartement*, 2055/53, Administratieve organisatie/Personeel; Loopbaanbeschrijving, februari 1796; Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 86, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 14 thermidor XI (2.8.1801).

(3) J. LAMBERT, *De verkoop van nationale goederen in het departement van de Schelde, 1796-1814, en in de provincie Oost-Vlaanderen, 1820-1821*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven doctoraatsverhandeling), 1959, pp. 45-46.

(4) *Recueil ou manuel des arrêtés, décisions, lettres et autres actes, tant du préfet que du Conseil de la Préfecture de l'Escaut*, Gand, 1800, I, p. 222, nr. 71, Procès-verbal d'installation du secrétaire général de la préfecture.

Tussen pluviôse en thermidor IV (januari-augustus 1796) verdiende Gréban 140 pond als „premier official”. Vanaf fructidor IV (augustus 1796) werd hij als sous-chef betaald. Hij werkte toen bij het bureau der nationale domeinen. R.A.G., *Fonds Schelvedepartement*, 5393, Etat nominatif des administrateurs et employés de l'administration de l'Arrondissement de la Flandre Orientale. du traitement dû à chaque membre et employé.

niet van aard om de overheid veel keuze te laten. De bereidheid van Gréban om zich actief in het nieuwe systeem in te zetten, kan ondertussen niet in twijfel getrokken worden. Van meetaf aan laat hij zich opmerken in de verkoop van nationale goederen in het Schelddepartement. In het najaar van 1796 is het risico op verdachtmaking voor de potentiële kopers nog zo groot dat zich weinig belangstellenden aanbieden. Bovendien is de wetgeving ongemeen streng: één vierde van de aankoopssom moet contant betaald worden, de rest moet binnen het jaar vereffend worden. Pas nadat de som volledig, en in baar geld, betaald is, mag de nieuwe eigenaar ten volle over zijn eigendom beschikken. Ondanks al deze hindernissen koopt Gréban een perceel grond van 47.901 m² voor 4.311 pond. Hij verwerft dit perceel niet voor zichzelf, maar wel voor Constant Hopsomere, een gematigd progressieve figuur en bankier. Samen met Hamelinck en de weduwe Van Aken, de latere schoonmoeder van Gréban, is Hopsomere mede-eigenaar van de „Societeyt der assurantie”. Ook in latere periodes zal Gréban tijdens verkopen nog gronden verwerven: voor zichzelf en voor anderen verwerft hij tussen 1796 en 1805 niet minder dan 96 ha 87 a 29 ca⁵. In deze beginfase had Gréban — in tegenstelling tot de andere potentiële kopers — als Fransman geen hinder van de negatieve appreciatie van de publieke opinie. Door zijn optreden in de centrale administratie van het Schelddepartement had hij zich in behoudsgezinde ogen toch al gecompromitteerd.

Ook op een ander terrein sluit Gréban zich nauw aan bij het nieuwe regime. Van bij de start op 23 september 1796 is hij lid van de „Cercle constitutionnel”, die ogenschijnlijk door 21 inwoners van Gent opgericht wordt, maar die in feite van overheidswege gestimuleerd wordt om het integratieproces tussen bestuur en burgers te bevorderen⁶. Op dat moment staan zowel het Directoire in Parijs als de administratie van het Schelddepartement, o.l.v. Renier Du Bosch, duidelijk links opgesteld. Als geëngageerd ambtenaar speelt Gréban dus in deze fractie mee. Wanneer de verkiezingen van het voorjaar van 1798 een verrechtsing te zien geven, wordt de politieke vereniging „Cercle constitutionnel” prompt gesloten. Op sociaal vlak omvatte haar ledenbestand vooral ambtenaren en kleine middenstanders. De departementale gezagdragers slagen er dus niet in om in deze fase de notable burgers aan het regime te binden. Het integratieproces van Claude Gréban in het Gentse milieu gaat wel gestadig verder. Ondermeer door zijn pas verworven bezittingen en door zijn ambt komt hij vanaf maart 1799 voor op de Gentse kiezerslijsten, al is hij in dat eerste jaar nog niet zelf verkiesbaar⁷.

(5) J. LAMBERT, *op. cit.*, pp. 119-121, 193-198, 205-206, 225-229; F. DE PAEPE, *Aspecten van de economische en sociale geschiedenis van de Gentse katoennijverheid in de Hollandse Tijd (1814-1830)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1975, p. 76.

(6) S.A.G., *Modern Archief*, W3¹⁰, *Cercle Constitutionnel, 1797, Politieke maatschappij*; H. BALTHAZAR, *Structuren en mutaties bij het politiek personeel. Een studie over het sociaal wisselingsproces te Gent in de vormingsjaren van de Hedendaagse Tijd (1780-1850)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven doctoraatsverhandeling), 1970, II, pp. 345-346.

(7) S.A.G., *Modern Archief*, H 4 G, *Liste des citoyens ayant droit de voter aux*

De aktie van de centrale overheid om de resultaten van de verkiezingen van 1798 ten dele te neutraliseren, had ook gevolgen voor Gréban. In mei 1798 wordt hij „secrétaire en chef” van de administratie van het Schelddepartement⁸. We vinden vanaf deze datum geregeld brieven terug die hij hetzij opgesteld, hetzij ondertekend heeft, zonder dat het daarom om persoonlijke initiatieven of stellingnamen gaat⁹. We kunnen er enkel uit besluiten dat hij de algemene strekking van het beleid wel goedkeurde. De machtswisseling van mei 1798 is niet probleemloos verlopen. De voorgangers van Gréban en zijn collega's willen in augustus 1798 de beschikking krijgen over een lokaal om, met behulp van de archieven, een verantwoording voor hun optreden op te stellen. De nieuwe ambtenaren weigeren kategorisch daarop in te gaan : ze verklaren dat ze zelf wel de verantwoordelijkheid voor het gevoerde beleid zullen bepalen¹⁰. Op zichzelf is een dergelijke uitlating natuurlijk een onbenullig feit ; het illustreert echter hoe gespannen de verhouding is tussen de verschillende politieke strekkingen. Een conflict dat dezelfde spanning weerspiegelt en waar Gréban ook redelijk dicht bij betrokken is, is het geregeld weerkerend ontslag van de Gentse gemeenteraad, als uiting van protest tegen het van boven opgelegde beleid¹¹. Een uitgesproken standpunt van Gréban dienaangaande kennen we niet. Wel onderschrijft hij in zijn functie van secretaris-generaal de vaak vernietigende kritieken van de departementale administratie aan het adres van de dwarsliggende gemeenteraadsleden.

In het voorjaar van 1799 bereikt de „escalatie van het politieke isolement”¹² van de top van het departementaal bestuur in Gent een hoogtepunt. Het politieke onvermogen van de commissaris van het Directoire Exécutif, Renier Du Bosch, om de vooraanstaanden met het nieuwe bewind te verzoenen, is ongetwijfeld één van de factoren die bijdroegen tot het uitbreken van de Boerenkrijg in dit departement. In februari-maart 1799 is de situatie alweer erg gespannen. Claude Gréban beschrijft de toestand en stelt enkele maatregelen voor om het tij te keren. Aldus laat hij op 9 maart 1799 aan het ministerie van Binnenlandse Zaken weten dat alle vijanden van de republiek samenwerken met de clerus en met Engeland om een andere orde te vestigen, maar dat een ware revolte voorkomen kon worden¹³. Gelet op de strekking van de onderschepte correspondentie,

assemblées primaires, 22.3.1799 ; *idem*, H 4 N, *Briefwisseling jaar V tot 1815*, 14.3.1799.

(8) Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 86, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 14 thermidor XI (2.8.1801).

(9) A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escout 1, Circulaire, 3 messidor VI, (21.6.1798) i.v.m. belastingsrollen ; S.A.G., *Modern Archief*, L 1⁸, *Emprunt contre l'Angleterre*, circulaire, 21.5.1798.

(10) A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escout 1, Administration Centrale aan Mulle, Gruloos, Forcade, 5 fructidor VI (22.8.1798).

(11) A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escout 8, Administration Centrale aan Binnenlandse Zaken, 9 vendémiaire VII (30.9.1798).

(12) H. BALTHAZAR, *op. cit.*, p. 344.

(13) A.N., F 1 c III, *Esprit public et élections - Série départementale*, Escout 5, Administration Centrale aan Binnenlandse Zaken, 19 ventôse VII (9.3.1799) ; C. J.

op de aanwezigheid van een Engelse vloot voor de kust, op de opstandige bewegingen en op de gestoorde „assemblées primaires”, besluit de centrale administratie van het Scheldedepartement kort daarop de militaire commandant de vrije hand te geven wat ordehandhaving betreft, en een hele reeks personen op te pakken en te ondervragen. Die maatregelen kaderen in de repressieve politiek die onder impuls van Du Bosch gevoerd wordt, in de hoop de verkiezingen van 1799 te winnen. De tegenstanders, en daartoe behoren in dit stadium ook de gematigde republikeinen, pakken de administratie hard aan in een reeks vlugschriften¹⁴. Ze behalen opnieuw een verkiezingsoverwinning en, gesterkt door de machtswisseling in het Directoire ten gunste van de gematigde strekking, beginnen ze een campagne tegen Du Bosch en de zijnen. Ze laten Parijs weten dat verscheidene ambtenaren niet erg gehecht zijn aan het bewind en dat ze republikeinen ontslagen hebben om royalisten in hun plaats te kunnen benoemen. Over Gréban wordt verteld dat hij „zozegd” over een definitief verlof uit het leger beschikt, dat hij niet bijster veel gepresteerd heeft om zijn eervolle post te verdienen en dat hij een nogal immorele jongeling is¹⁵. De bedoeling van deze aantijgingen is duidelijk. Het is een tegenaanval van al diegenen die de strekking-Du Bosch niet gunstig gezind zijn om, nu ze de verkozen ambten ingepalmd hebben, ook nog de benoemde functionarissen te wippen. In de hem eigen stijl neemt Du Bosch het verweer van zijn ondergeschikten op: Gréban kan niet alleen met authentieke documenten zijn ontslag uit het leger bewijzen, maar heeft bovendien herhaaldelijk aan de minister van Oorlog gevraagd om opnieuw in actieve dienst te komen. Zijn sobere levenswijze, zijn vriendschap met enkele oprechte functionarissen, zijn patriotisme, zijn inzet en geschiktheid zijn allemaal redenen waarom Gréban volgens Du Bosch de post die hij nu bekleedt ten volle verdient¹⁶.

Maar Gréban neemt op zijn beurt de verdediging op zich van Du Bosch, die nog onder een veel grotere druk staat. Tijdens de tijdelijke afwezigheid van de commissaris in juli 1799, stuurt Gréban een dossier op naar Parijs, waaruit moet blijken dat Du Bosch graanuitvoer verbod ten einde

APERS, e.a., *Au Directoire Exécutif de la République française*, S.l.n.d., pp. 28-31; DUBOSCH, *Den Commissaris van t'Uytwerkende Directoire by d'administratie van het Departement der Schelde, aan zijne medeborgers*, Gent, 4 germinal VII (24.3.1799), pp. 7-9, 11-15.

(14) „Et remarquez bien, Citoyens représentans, que s'il pouvait y avoir parmi les citoyens de Gand, des anarchistes et des brouillons, ces messieurs ne pourraient se trouver que dans les rangs de commissaire Dubosch, où l'on ne voit guère que des hommes dont les uns sont trop fameux, et les autres, tombés, on ne sait comment, sur ce département, comme des insectes après un orage, nous sont tout-à-fait inconnus; on sait seulement que plusieurs d'entr'eux, lorsqu'ils arrivèrent, étaient pauvres, et qu'ils sont riches à présent.” APERS, *op. cit.*, p. 3. Zo ook in P.J.J. DESMET, *La vérité ou le coup d'œil sur la situation du Département de l'Escaut*, Gand, 1799 (ook geciteerd door M. ROOSEN, *De boerenkrijg in het departement van de Schelde*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1972, p. 148).

(15) A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escaut, 2, Politie aan Binnenlandse Zaken, 3 prairial VII (22.5.1799).

(16) A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escaut 2, Du Bosch aan Binnenlandse Zaken, 15 prairial VII (3.6.1799).

de prijzen te drukken. Bovendien stelt Gréban dat het fortuin van Du Bosch volledig samengesteld is uit nationale goederen die hij verworven heeft met de vergoedingen voor zijn prestaties. Dat deze inkomsten hoog zijn kan Du Bosch niet verweten worden : ze zijn vastgelegd bij wet en betere investeringen dan nationale goederen zijn toch niet denkbaar¹⁷?

Deze achterhoedegevechten kunnen voor Du Bosch niet baten. De beschermende hand in Parijs is weggefallen en als hoofd van Jut wordt hij ontslagen in augustus 1799. De vijandschap is zo op de persoon van Du Bosch gericht, dat de overige leden van de administratie zich wel kunnen handhaven. Die laatsten, met Gréban op kop, betuigen hem hun spijt over diens politieke nederlaag¹⁸.

De staatsgreep van Bonaparte in november is een belangrijk moment in de loopbaan van de hogere ambtenaren. Vanaf dat ogenblik wordt de beslissing om met het regime al dan niet mee te werken weinig of niet meer bepaald door ideologische motieven. Anderzijds wordt het integratieproces van de Zuidelijke Nederlanden voortaan rigoureuus, en bij voorkeur met behulp van „echte” Fransen doorgevoerd. Op de prefectuur in Gent komt Faipoult en op 23 mei 1800 wordt Gréban vervangen door Le Hodey. Gréban wordt uitvoerig bedankt voor de wijze waarop hij Faipoult heeft bijgestaan tijdens de eerste weken van zijn bestuur, maar de lof is ook wederzijds. Blijkbaar is Gréban al te lang in Gent en is hij er te zeer ingeburgerd om nog als nieuw te kunnen gelden. Hij wordt lid van de prefectuurraad¹⁹, maar krijgt zeer vlug weer kans op promotie. Le Hodey kan, net als de overige leden van zijn gezin, niet aarden in het Gentse klimaat zodat hij op 1 januari 1801 ontslag neemt. Faipoult is daar echter al enkele dagen van op de hoogte en brengt alles in gereedheid om de kandidatuur van Gréban te steunen voor de opvolging. Aldus geschiedt : tegelijk met de ontslagbrief van Le Hodey kan Faipoult reeds de aanvraag van Gréban en de rapporten over hem, naar Parijs doorsturen. Niets is opgewassen tegen de lof die Faipoult hem toebedeelt. De kandidatuur van Hertogh, eerste plaatsvervanger van de rechtbank in Gent, en gesteund door zijn schoonbroer generaal Vandamme en door Berlier, lid van de Raad van State, wordt afgewezen en is hopeloos te laat. Reeds op 3 januari 1801 wordt Gréban benoemd, op een ogenblik dat de anderen pas de vacature vernemen²⁰.

(17) A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escaut 2, Gréban aan Lacoudraye, 6 thermidor VII (24.7.1799).

(18) R.A.G., *Familiefonds*, nr. 6129, *Papiers de la famille Du Bosch*, stuk 5 (11.8.1799).

(19) R.A.G., *Fonds Scheldedepartement*, 2118/1, Register van benoemingen ; 2128/8, Administratieve organisatie, Prefectorale Raadsleden, Consulaire besluit van 12 prairial VIII (1.6.1800) ; Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 30, Ambtsneerlegging als secretaris van de prefectuur, 3 prairial VIII (23.5.1800) ; *Recueil des arrêtés...*, I, p. 273.

(20) A.N., F 1 b I, *Personnel administratif*, b 161¹⁸, *Gréban*, Anoniem aan Binnenlandse Zaken, (2x), nivôse IX, Faipoult aan Binnenlandse Zaken, 5 nivôse IX (26.12.1800), 11 nivôse IX (1.1.1801), 24 nivôse IX (14.1.1801), Benoeming van Gréban, 13 nivôse IX (3.1.1801), Binnenlandse Zaken aan Faipoult, 14 nivôse IX (4.1.1801), Vandamme aan Binnenlandse Zaken, 17 nivôse IX (7.1.1801), Berlier aan Binnenlandse Zaken, 23 nivôse IX (13.1.1801), Binnenlandse Zaken aan Berlier,

De samenwerking tussen prefect en secretaris-generaal verloopt verder ook uitstekend. In een rapport van 16 juni 1801, waarin de prefecten een aantal personen moeten aanduiden die geschikt zijn voor de hoogste ambten, bevestigt Faipoult zijn positieve indrukken over Gréban. Volgens hem zal het regime, dat blijkbaar nog steeds moeite heeft om spontaan „betrouwbare” ambtenaren te recrutereren, in hem een degelijk en trouw medewerker vinden. Zijn gezonde oordeelsvorming en zijn kennis van de administratie zouden hem als prefect of als lid van het Tribunaat ten goede komen ²¹.

Dat Gréban de prefect vervangt als die op werkbezoek door het departement reist, is een administratief geregelde zaak ²², maar de verstandhouding tussen hen gaat zover dat Faipoult zijn secretaris steunt in diens pogingen om het „Légion d'Honneur” te verwerven. In augustus 1802 beveelt Gréban daarvoor zichzelf aan bij de minister van Binnenlandse Zaken. Hij verwijst daarbij naar zijn staat van dienst van de voorbije tien jaar en naar de brief van Faipoult die de inzet, de kennis, de moraal en de waardigheid van Gréban looft. De generaals Elbé en Kellerman komen ook tussen in zijn voordeel. Gréban had om hun steun verzocht met het argument dat het publiek vaak het regime met de ambtenaren vereenzelvigt en dat dus niet hij alleen in de achting van de publieke opinie zou stijgen. Bovendien heeft Gréban geruchten opgevangen dat het aantal departementen tot veertig beperkt zou worden. Met het „Légion d'Honneur” op zak zou hij ongetwijfeld meer kans maken om bij de inkrimping van het bestand toch nog in de running te blijven. Deze argumenten en de toch niet onbelangrijke steun zijn echter niet voldoende geweest: Claude Gréban werd tot zijn spijt niet in het „Légion d'Honneur” opgenomen en besefte zeer duidelijk dat het bijzonder moeilijk zou zijn om bij latere benoemingen nog in aanmerking te komen ²³.

In de hierboven besproken correspondentie maakt Gréban ook gewag van het feit dat hij reeds goed ingeburgerd is in het zakenleven. Verwonderlijk is dat niet want hij is op 9 april 1802 ²⁴ in het huwelijk ge-

7 pluviôse IX (27.1.1801); R.A.G., *Fonds Schelddedepartement*, 3261/19. Administratieve Organisatie/Personeel, Correspondentie prefect, 13 nivôse - 18 pluviôse IX (3.1. - 7.2.1801); 3261/53, Administratieve Organisatie/Personeel, Circulaire van Binnenlandse Zaken; Privaat archief de Meeus d'Argenteuil, nr. 90, *Extrait des Registres des Délibérations des Consuls de la République*, 13 nivôse IX (3.1.1801); *Recueil des arrêtés...*, I, pp. 422, 443.

(21) A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escaut 2, Etat des Citoyens de ce Département, dignes de remplir des fonctions dans les principales autorités de la République, 27 prairial IX (16.6.1801).

(22) A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escaut 2, Faipoult aan Binnenlandse Zaken, 7 thermidor IX (26.7.1801), 20 thermidor X (8.8.1802); Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 26, Besluit Faipoult, 7 thermidor IX (26.7.1801).

(23) A.N., F 1 b I, *Personnel administratif*, b 161¹⁸, Gréban, Elbé aan Gréban, 20 thermidor X (8.8.1802); Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 85, Faipoult aan Binnenlandse Zaken, 13 thermidor X (1.8.1802), Gréban aan Binnenlandse Zaken, 14 thermidor X (2.8.1802), Gréban aan Elbé, 16 thermidor X (4.8.1802); Privaat archief de Meeus d'Argenteuil, nr. 159, Kellerman aan Elbé, 12 thermidor X (30.8.1802).

(24) Ph. DU BOIS DE RYCKHOLT, *op. cit.*, p. 308.

traden met Marie Van Aken, dochter uit een Gentse familie die een belangrijke plaats inneemt in het commerciële milieu²⁵. Het huwelijkscontract dat de comparanten op 7 april 1802 voor notaris Apers afsluiten, is een typisch voorbeeld van een akte waarbij de bezittingen van beiden niet vergelijkbaar zijn. De artikelen 1, 2 en 3 bepalen immers duidelijk dat er enkel gemeenschap van goederen geldt voor de bezittingen die na het aangaan van het huwelijk verworven worden. Daarbij wordt nog uitzondering gemaakt voor alles wat via erfenis, schenking of testament aan één van beiden toegekend wordt. Dergelijke bepalingen zijn er op gericht om te vermijden dat het familiekapitaal van de rijkste contractant (en hier kan de naam Van Aken ingevuld worden) in „vreemde” handen zou overgaan bij ontbinding van het huwelijk²⁶. Gréban heeft deze bepalingen niet alleen onderschreven; hij is ook gaan meewerken in de zakenactiviteiten van de familie Van Aken.

Het cumuleren van economische bezigheden met een politiek mandaat is Gréban ten slotte fataal geworden. In het voorjaar van 1803 ontstaat rond Gréban een enorme administratieve rel, die op 5 juli 1803 eindigt met zijn ontslag als secretaris-generaal van de prefectuur. Na de invoering van de Continentale Blokkade worden overtredingen van de wetgeving op in- en uitvoer zeer zwaar gestraft. Op 8 maart 1803 wordt in Parijs een decreet uitgevaardigd (en op 11 maart in de *Moniteur* gepubliceerd), dat een totaal invoerverbod van suiker oplegt. Zes dagen later is dit decreet, gepubliceerd in het „Bulletin des Lois” nr. 250, reeds in Brugge geregistreerd en dus van kracht in het Leiedepartement. In Gent gebeurt dit pas op 28 maart 1803. In de tussentijd is een schip beladen met een — weliswaar kleine — hoeveelheid suiker van Middelburg naar Sas-van-Gent gevaren, met de bedoeling zijn lading in het Schelddepartement in te voeren. Om problemen te voorkomen vraagt de kapitein in Gent of deze invoer toegelaten is. Als antwoord krijgt hij vanwege Gréban een verklaring waarin staat dat het bewuste decreet in het Schelddepartement nog geen kracht van wet bezit. Niettemin verbiedt de douane in Sas-van-Gent de invoer omdat hij indruist tegen de geest van de wet en brengt ze het hoofdbestuur te Antwerpen op de hoogte. Met dit feit is daar de maat vol. Antwerpen laat de directeur-generaal in Parijs weten dat Gent altijd weer in vertraging is als het om de publicatie van nieuwe (hogere) toltarieven gaat. Op verzoek van het ministerie van Justitie antwoordt de Oostvlaamse prefectuur dat de schuld gezocht moet worden in de post in Gent. Postmeester Bossaert laat zich echter niet intimideren, geeft toe dat zijn register waarin de administraties de ontvangst van officiële stukken moeten aftekenen, onvolledig bijgehouden is, maar beweert dat de ontbrekende handtekeningen in zijn register op de prefectuur retroactief aangebracht zijn, op een moment dat de zaak reeds in onderzoek, maar nog niet in openbaarheid was. Hij kan deze bewering hard maken door

(25) Genealogie van de familie Van Aken: zie bijlage 2.

(26) Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 24, Huwelijkscontract, 17 germinal IX (7.4.1802): zie bijlage 3. Prefect Faipoult en zijn echtgenote traden zowel bij het huwelijkscontract als bij het huwelijk zelf als getuigen op.

aan te tonen dat de tekst van recentere bulletins reeds van toepassing was vóór de dag waarop die zogezegd door de prefectuur in ontvangst genomen werden. Vermits de secretaris-generaal in deze materie bevoegd is, gaat alle verdenking vanaf dat ogenblik (30 maart 1803) uit naar Gréban. Postmeester Bossaert laat in zijn correspondentie met verscheidene ministeries niet na te wijzen op de verwantschap van Gréban en een lid van de prefectuurraad (vermoedelijk Norbert Van Aken) met een bekend Gents handelshuis, voor wiens rekening het bovenvermelde schip suiker probeerde in te voeren. Zowel prefect Faipoult als secretaris-generaal Gréban verdedigen zich uitvoerig in april 1803, maar over de vertraging bij de registratie kunnen ze enkel hun verwondering laten blijken. Méaulle, regeringscommissaris bij de rechtbank in Gent, wordt met een onderzoek belast. Hij komt tot de vaststelling dat, wanneer de suikerinvoer had kunnen plaatsvinden, het bedoelde handelshuis een extrawinst van 2 à 3.000,- frank had kunnen realiseren. Tijdens zijn onderzoek is hem ook opgevallen dat een vroeger bulletin (nr. 203), dat de toltarieven op koloniale waren verhoogde, ook vertraging in de registratie had opgelopen en dat in de toen ontstane tussentijd wel suiker ingevoerd was — aan het lagere tarief — en wel door Barreel, zaakvoerder van het huis Van Aken. Faipoult en Gréban verdedigen zich nog met alle denkbare middelen: Faipoult schrijft vol lof (mei 1803) over zijn secretaris-generaal en beiden vragen dat er voor Gréban een onderzoek voor een burgerlijke rechtbank zou komen. Op die manier zou hij zich pas echt kunnen verdedigen. Aan deze vraag wordt geen gevolg gegeven, want door de weigering van de douane van Sas-van-Gent is er geen strafbaar feit gebeurd en wordt Gréban enkel plichtsverzuim verweten. Het verdict volgt op 5 juli 1803: ontslag als secretaris-generaal²⁷. Vóór dit in de *Moniteur* verschenen is, dringt Faipoult er bij Binnenlandse Zaken nog op aan om Gréban tot senator te benoemen. Juist op dat moment (18 juli 1803) moet Faipoult immers de kandidaten daartoe voordragen. Met deze wisseloplossing zou Gréban eerherstel krijgen en zou het ontslag voor de buitenwereld geen vernedering zijn. Maar ook die moeite had Faipoult zich kunnen besparen. Niets hielp nog, ook niet de tussenkomsten van Van Hulthem, lid van het Tribunaat (31 mei 1803), van Lambrechts, senator (19 juni 1803) en van vierentwintig vooraanstaanden (18 juli 1803) uit het administratieve, gerechtelijke en economische milieu van Oost-Vlaanderen²⁸.

(27) P. VERHAEGEN, *La Belgique sous la domination française, 1792-1814*, Bruxelles-Paris, 1929, IV, p. 250.

(28) A.N., F 1 b I, *Personnel administratif*, b 161¹⁸, Gréban, ongedateerde en ongesigneerde brieven; Politie aan Justitie, s.d., messidor XI (6.7.1803); Justitie aan Douane, 13 ventôse XI (4.3.1803), 13 germinal XI (3.4.1803); Douane aan Justitie, 9 germinal XI (30.3.1803); Douane aan Binnenlandse Zaken, 9 germinal XI (30.3.1803), 16 germinal XI (6.4.1803); Justitie aan Dufour, 23 germinal XI (13.4.1803); Faipoult aan Binnenlandse Zaken, 12 germinal XI (2.4.1803), 7 prairial XI (27.5.1803); 29 messidor XI (18.7.1803); Bossaert aan Justitie, 19 germinal XI (9.4.1803); Binnenlandse Zaken aan Consuls, 19 germinal XI (9.4.1803), 8 messidor XI (27.6.1803); Posterijen aan Justitie, 27 germinal XI (17.4.1803); Méaulle aan Justitie, floréal XI (4.5.1803); Faipoult aan Justitie, 16 floréal XI (6.5.1803); Borel aan Justitie, 24 floréal XI (14.5.1803); Binnenlandse Zaken

Of Gréban nu al dan niet de bedoeling had om te frauderen, kunnen we niet met zekerheid achterhalen. In elk geval gingen de meeste indicaties in zijn richting. Na zijn ontslag is Claude Gréban erg verbitterd en blijft hij zijn onschuld staande houden. Hij roept in september 1803 de voorpraak in van Lucien Bonaparte, maar ontvangt geen antwoord²⁹. In juni 1804 wordt hij door het departementale kiescollege op de lijst geplaatst waaruit de eerste consul de leden van het „Corps législatif” aanduidt. Gréban weigert, in een brief aan Faipoult van 8 juni 1804, deze voordracht te aanvaarden omdat hij het vertrouwen van de overheid niet geniet³⁰. In dezelfde periode vraagt hij de minister van Binnenlandse Zaken om bij Bonaparte te informeren naar de verzoekschriften van verscheidene Oostvlaamse instanties en eigenaars die de consul tijdens zijn bezoek aan het departement om eerherstel voor Gréban vroegen³¹. In de loop van 1805 richt Gréban zich tot de keizer zelf en roept hij de bescherming in van de generaals Belliard en Demont, van de Gentse bisschop en — nogmaals — van de prefect. In elk geval is de bisschop van Gent effectief voor Gréban tussenbeide gekomen, maar ook deze démarche was nutteloos³². In november 1808 is de onderprefectuur van Oudenaarde vacant en Gréban — die inmiddels in deze stad als industrieel actief is, waarover verder meer — smeekt Binnenlandse Zaken om hem, bij wijze van eerherstel, deze functie toe te wijzen³³. Als ook dit verzoek onbeantwoord blijft, geeft Gréban de strijd op. Na 1808 onderneemt hij geen pogingen meer om opnieuw in de gunst van de keizer te staan. Want uiteindelijk was dit voor de ambtenaren bijna altijd de grote zorg: het hing enkel van de welwillendheid van Napoleon af of, en zo ja, voor hoelang, iemand een functie kreeg. Maar uiteindelijk waren ook deze ambtenaren niet blind voor de ware situatie en kan je zelfs bij de meest

aan Justitie, 4 prairial XI (24.5.1803), 11 prairial XI (31.5.1803); Justitie aan Consuls, 8 messidor XI (27.6.1803); Besluit van Bonaparte, 16 messidor XI (5.7.1803); Vooraanstaanden aan Bonaparte, 29 messidor XI (18.7.1803); A.N., F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escaut 3, Faipoult aan Binnenlandse Zaken, 17 germinal XI (7.4.1803), 20 germinal XI (10.4.1803), 24 germinal XI (14.4.1803); 1 floréal XI (21.4.1803); Douane aan Faipoult, 29 germinal XI (19.4.1803); Binnenlandse Zaken aan Justitie, 29 germinal XI (19.4.1803); Faipoult aan Justitie, 29 germinal XI (19.4.1803), 2 floréal XI (22.4.1803); Bossaert aan Posterijen, 4 floréal XI (24.4.1803); Bossaert aan Justitie, 7 floréal XI (27.4.1803); Posterijen aan Justitie, 8 floréal XI (28.4.1803); U.B.G., *Hand-schriftencollectie*, Hs 675A, C. Lambrechts aan N. Cornelissen, brief 13, 30 prairial XI (19.6.1803).

(29) Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 101, Gréban aan L. Bonaparte, 2e j. compl. XI (19.9.1803).

(30) A.N., F 1 c III, *Esprit public et élections - Série départementale*, Escaut 2, Gréban aan Faipoult, 19 prairial XII (8.6.1804), Faipoult aan Binnenlandse Zaken, 28 thermidor XII (16.8.1804).

(31) A.N., F 1 b I, *Personnel administratif*, b. 161¹⁸, Gréban, Gréban aan Binnenlandse Zaken, messidor XII (.6.7.1804).

(32) A.N., F 1 b I, *Personnel administratif*, b. 161¹⁸, Gréban, Gréban aan Napoleon. (± 1805), Bisschop van Gent aan Binnenlandse Zaken, 15 thermidor XIII (3.8.1805).

(33) A.N., F 1 d II, *Administration générale - Affaires particulières - Dossiers individuels*, G⁹, Gréban, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 29.11.1808.

formeel opgestelde brieven, gericht aan een of ander ministerie, tussen de regels lezen dat de briefschrijver de geadresseerde probeert te beïnvloeden en niet in in de eerste plaats de onbereikbare keizer, die alleen in uitzonderlijke gevallen zelf besliste en die voor het overige steeds het advies van zijn administratie volgde.

Na zijn ontslag als secretaris-generaal van de prefectuur is Gréban niet volledig uitgeteld. Hij geniet voldoende achting in gegoede kringen om verkozen te worden tot lid van het departementale kiescollege en van de lijst van nationale notabelen : tot 1803 maakt hij er ambtshalve deel van uit en vanaf 1807 komt hij in aanmerking op basis van zijn fortuin, dat nu eens als „moyenne” dan weer als „aisée” wordt omschreven. In de enkele gevallen dat er cijfers genoemd worden, wordt zijn fortuin op 6.000,- frank geschat³⁴. Dit is voldoende om reeds vanaf 1802 bij de 550 hoogst belasten van het departement te behoren³⁵. In december 1807 wordt Gréban voorgedragen als kandidaat voor de algemene raad van het departement, maar hij wordt niet in deze vergadering opgenomen³⁶.

In oktober 1813, bij de instelling van de „Gardes d'Honneur” waartoe Gréban opgeroepen wordt, wordt zijn jaarlijkse inkomen op 10.000,- frank geschat en wordt hem enige invloed in het departement toegeschreven,

(34) A.N., CC 28, *Etat de répartition entre les départements des fonctionnaires qui font nécessairement partie de la première liste des Notables*, An IX, Liste des notables du département de l'Escaut ; CC 29, *Listes des éligibles élus candidats au Corps Législatif*, An XI ; F 1 b I, *Personnel administratif*, b. 145, *Fonctionnaires de l'administration préfectorale*, Escaut, 13 nivôse IX (4.3.1801) ; F 1 c III, *Esprit public et élections - Série départementale*, Escaut 1, *Etat nominatif et général des fonctionnaires publics qui, ..., font partie nécessaire de la liste de notabilité du Département de l'Escaut*, ..., 20 messidor IX (9.7.1801) ; *idem*, Escaut 2, *Liste des membres qui composent le collège électoral de Département de l'Escaut*, 10 germinal XI (31.3.1803), *Procès-verbal des opérations du Collège Electoral du Département de l'Escaut*, prairial XI (.6.1803) ; *idem*, Escaut 3, *Liste des membres qui composent le Collège Electoral du département de l'Escaut*, 2.4.1813 ; R.A.G., *Fonds Schel dedepartement*, 2181/33, *Elections communales de l'an IX* ; 2218/1 en 3095/14, *Elections nationales de l'an IX* ; S.A.G., *Modern Archief*, H 4 H, *Liste des notables communaux*, 8 messidor IX (27.6.1801).

(35) A.N., F 1 c III, *Esprit public et élections - Série départementale*, Escaut 2, *Liste des cinq cent cinquante plus imposés parmi les six cent plus fort Contribuables du département de l'Escaut*, 5 pluviôse XI (25.1.1803) ; *idem*, Escaut 3, *Liste des cinq cent cinquante plus imposés parmi les six cent plus fort Contribuables du département de l'Escaut*, 1807 ; R.A.G., *Fonds Schel dedepartement*, 3175/2, *Liste des 600 contribuables...*, 17 frimaire XI (8.12.1802) ; 2218/6, *Liste des 730 les plus aisés...*, 22 ventôse XI (13.3.1803) ; 3175/4, *Liste des 550 plus imposés...*, 5 pluviôse XI (25.1.1805) ; 2219/22, *Liste des 550 plus imposés...*, 1807. S.A.G., *Modern Archief*, H 4 M 3, *Lijst der 600 personen die de meeste belastingen betalen*, 1812.

(36) A.N., CC 36, *Procès-verbaux des opérations du Collège Electoral du Département de l'Escaut*, Session de l'an 1807 (1.11.1807) ; F 1 b II, *Administration générale de la France - Série départementale*, Escaut 4, *Liste préparatoire des candidats présentés pour le nouvel conseil général, par le Collège électoral du département de l'Escaut*, An 1807, 1808 ; F 1 c III, *Esprit public et élections - Série départementale*, Escaut 2, *Liste des Membres qui composent le Collège Electoral du Département de l'Escaut*, 30.10.1807 ; R.A.G., *Fonds Schel dedepartement*, 3190/23, *Liste préparatoire des candidats...*, 1.12.1807 ; 4537/1, *Résultat des opérations des Collèges électoraux...* novembre 1807.

wegens de omvang van zijn zaken³⁷. Ook in 1807 wordt hij aanvaard als leerling in de Gentse loge „La Félicité Bienfaisante”³⁸. Of hij werkelijk in dienst is geweest van de administratie der domeinen, hebben we niet kunnen achterhalen³⁹.

Als hij eenmaal ambtenaar af is, stort Gréban zich volledig in het zakenleven. Vermoedelijk is hij dan nauwer betrokken bij de handelsactiviteiten van zijn schoonfamilie. Onder zijn eigen naam treedt hij weer op de voorgrond vanaf 1808: hij richt als „Gréban et Compagnie” een katoenweverij op aan de Coupure te Gent. Zijn medevenoot is Norbert van Aken, zijn schoonbroer. Op 1 mei van dat jaar werkt hij met 80 getouwen en 110 arbeiders, maar als gevolg van een tijdelijk dalende conjunctuur zijn deze cijfers op 1 november 1808 geslonken tot respectievelijk 50 en 80. Het aantal per dag geproduceerde stukken daalt van 7 tot 5⁴⁰. Veel concrete informatie over dit initiatief is niet voorhanden: zeker is dat de onderneming nog bestond in 1811⁴¹.

Met die overstap naar de katoennijverheid volgt Gréban een trend die op dat ogenblik in is in kringen van groothandelaars. Door de beperkende maatregelen in verband met de handel op Engeland — en zeker vanaf de Continentale Blokkade (1806) — stellen steeds meer „nieuwe” ondernemers er prijs op om het productieproces zelf in handen te nemen. Wie oog had voor de markt zag ook de enorme kansen die deze nijverheidstak bood: het voorzien in de behoeften van een grote afzetmarkt, in afwezigheid van buitenlandse concurrentie, was een uitdaging die velen gretig aannamen. De eerste jaren na 1800 neemt het aantal ondernemingen, machines en tewerkgestelde arbeiders dan ook enorm toe. De financiële basis van de meeste bedrijven was echter zeer smal. De omvang van de investeringskosten — zeer groot in vergelijking met wat ondernemers gewoon waren — leidde tot een beperkte hoeveelheid liquide middelen, waardoor de conjunctuurgevoeligheid groot was. Ook de arbeiders verkeerden in een onzekere situatie. Niet alleen was deze productievorm nieuw, waardoor men slechts onder dwang aan een voldoende aantal

(37) R.A.G., *Fonds Scheldepdepartement*, 2161/63, Militaire aangelegenheden/Gardes d'Honneur, 26.10.1813.

(38) H. BALTHAZAR, *op. cit.*, III, p. 209; H. DE SCHAMPFELEIRE, E. WITTE en F. BORNE, *750 Vrijmetselaars te Gent tijdens het Empire et de Hollandse Periode (1808-1824)*, H.M.G.O.G., N.R., XXV, 1971, p. 140; J. LAUREYSSENS, *Industriële naamloze vennootschappen in België, 1819-1857*, Leuven-Parijs 1975, p. 642 (I.C.H.G. Bijdragen 78).

(39) J. LAUREYSSENS, *op. cit.*, p. 642; F. DE PAEPE, *op. cit.*, pp. 77-78.

(40) S.A.G., *Modern Archief*, K 2¹ G, Vergelijkende gegevens der Gentse Katoenweverijen en -spinnerijen op 1 mei 1808 - 1 november 1808, per bedrijf, in alfabetische volgorde der nijveraars; R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des provinces belges, 1815-1830*, Liège-Paris, 1938, p. 279 (Bibliothèque de la Faculté de philosophie et lettres de l'Université de Liège, Fasc. 80); J. DHONDT, *L'industrie cotonnière gantoise à l'époque française*, Revue d'histoire moderne et contemporaine, II, 1955; ook verschenen in J. DHONDT, *Machten en mensen*, Gent, 1976, p. 231 (Er wordt verwezen naar de paginering van *Machten en mensen*); J. LAUREYSSENS, *op. cit.*, p. 642; F. DE PAEPE, *op. cit.*, pp. 28-29, 77-78.

(41) S.A.G., *Modern Archief*, K 2¹ N, Lijst per wijk van textielbedrijven, oktober 1811.

arbeiders geraakte, maar bovendien had overproductie ook steeds onmiddellijke werkloosheid tot gevolg.

Koploper bij deze fundamentele ommezwaai in de organisatie van de economische productie was Lieven Bauwens⁴². Spoedig had hij door dat een nauwe samenwerking met het Franse gezag slechts in zijn voordeel kon zijn. Reeds in 1800 aanvaardde hij — zij het maar voor één jaar — het burgemeesterschap van Gent. Prefect Faipoult slaagde er aldus in zijn opdracht om aan het hoofd van de stad een door een ruim publiek hoog geacht persoon te plaatsen. Maar Faipoult was meteen ook tot een wederdienst verplicht: hij bezorgde Bauwens de voordelen waar die op uit was. Meer nog, Faipoult raakte in de ban van de persoonlijkheid van Bauwens en van de industriële expansie die voor zijn ogen plaatsvond. Onder de indruk van het gebeuren, of verleid door de winstkansen, participeerde Faipoult zelf ook in de katoennijverheid. Op 18 juni 1804 kocht de prefect het gewezen recolettenklooster in Oudenaarde en bouwde dit om tot een katoenspinnerij⁴³. Ook hier bleek weer Faipoults afhankelijkheid: zeker tot 1806 bezat Lieven Bauwens een monopoliepositie voor de levering van spinmolens. De onderneming van Faipoult, die in 1805 van start ging⁴⁴, werd geen groot succes. Op 1 januari 1806 waren er 25 arbeiders tewerkgesteld, die in het voorbije jaar 28.000 kg. produceerden (ter vergelijking: de spinnerij van De Vos-Bauwens in Gent produceerde in dezelfde periode 166.000 kg met 115 arbeiders). Niet alleen in absolute cijfers stond Faipoult achteraan: ook de produktiviteit in zijn fabriek was de laagste⁴⁵. Ongetwijfeld scoorde Faipoult in latere jaren betere cijfers, maar toen werd hij door andere tegenslagen achtervolgd. Op 8 januari 1809 brandde zijn Oudenaardse fabriek uit en zijn zeshonderd werknemers waren op slag werkloos⁴⁶. Voor Faipoult betekende dit een ontzuivering: nu aan zijn afhankelijke relatie met Bauwens een einde was gekomen, hield de „vriendschap” tussen beiden niet langer stand. De rapporten van Faipoult over de situatie bij Bauwens kregen een kritischer toon en de uitlatingen van deze laatste over de prefect werden beslist minder vleiend⁴⁷.

Wat heeft dit alles nu met Gréban te maken? De gewezen rechterhand van Faipoult was inmiddels als industrieel in Gent werkzaam, en wanneer Faipoult zich uit zijn kortstondig industrieel avontuur teleurgesteld terugtrekt, staat Gréban klaar om de fabriek met de gehele inboedel van de prefect over te nemen⁴⁸. Ook hier is van dienst en wederdienst sprake.

(42) A. SUETENS, *Lieven Bauwens. Een biografie aan de hand van zijn correspondentie*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1972, pp. 209-211.

(43) P. MAES, *De sociale geschiedenis van de bevolking van Oudenaarde in de Franse Tijd*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1957, p. 14; A. SUETENS, *op. cit.*, pp. 80-82, 174-175.

(44) J. DHONDT, *op. cit.*, p. 225; P. MAES, *op. cit.*, pp. 55-57.

(45) De produktiviteit werd berekend aan de hand van de opgaven in J. DHONDT, *op. cit.*, p. 225.

(46) P. MAES, *op. cit.*, p. 14; A. SUETENS, *op. cit.*, p. 82.

(47) A. SUETENS, *op. cit.*, pp. 174-175.

(48) A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 2772, 15.7.1827, nr. 76, N. Bauwens aan Willem I, 22.5.1827; Privaat archief de Meeus d'Argenteuil, nr. 56, Akte van verkoop

RIJKSUNIVERSITEIT - GENT

SEMINARIE VOOR ALGEMENE EN
INSTITUTIONELE GESCHIEDENIS
DER MIDDELEEUWEN

Blandijnberg 2 - 9000 GENT

Faipoult biedt Gréban de kans om zijn belangen als katoenindustrialist verder uit te bouwen en compenseert hem aldus enigszins voor zijn ontslag op de prefectuur. Gréban neemt de verplichtingen van Faipoult tegenover Bauwens over: de levering door Bauwens van spinmolens moest immers met een zeker percentage van de winst betaald worden.

Cijfers over de produktie en tewerkgestelden zijn alleen beschikbaar voor de periode 1810-1812⁴⁹:

	1.1-30.6 1810	1.7-31.12 1810	1.1-30.6 1811	1.7-31.12 1811	1.1-30.6 1812
1.	10.000	10.000	2.400	8.000	10.000
2.	28.600	28.600	6.500	26.000	25.000
3.	200	200	100	400	400
4.	50	50	10	40	50
5.	200	200	100	400	400
6.	600	600	220	500	600
7.	850	850	330	940	1.050
8.	4.000	4.000	2.000	10.000	8.750
9.	680	680	340	-	-
10.	4.680	4.680	2.340	10.000	8.750

tussen Faipoult en Gréban (2.5.1809); nr. 57, Schuldbrief ten laste van C. Gréban, vanwege Faipoult voor de overname van gerief uit de katoenfabriek, 5.034,- fr. (14.7.1809); nr. 58, Schuldbrief ten laste van C. Gréban, vanwege Faipoult voor de overname van weefgetouwen, 38.187,- fr. (9.5.1809).

(49) Legende:

1. Aantal spinnen.
2. Totale produktie in kg.
3. Aantal molens.
4. Aantal spinners.
5. Aantal wevers.
6. Aantal andere arbeiders.
7. Totaal aantal arbeiders.
8. Aantal gefabriceerde „calicots”.
9. Aantal gefabriceerde „piqués et basins”.
10. Totaal aantal geproduceerde stukken.

S.A.G., *Modern Archief*, K 2¹ G bis, Halfjaarlijkse opgave van de toestand van katoenbedrijven; J. DHONDT, *op. cit.*, p. 259; P. MAES, *op. cit.*, pp. 55-57.

Onmiddellijk werpt Gréban zich op als de industrieel die de weg naar de overheid kent om haar zijn klachten en wensen door te geven⁵⁰.

Interessant is in dit verband het uitvoerige rapport van Gréban van maart 1809, waarin hij de stand van zaken in de Gentse katoennijverheid beschrijft. In het voorjaar van 1808 waren de prijzen voor de afgewerkte produkten tot op een onnatuurlijk hoog peil gestegen als reactie op de maatregelen tegen de Engelse handel. De daling, die er onvermijdelijk op volgde, maakte de handelaars bevreesd voor schommelingen of verdere afbrokkeling van de prijs. Op zijn beurt lokte dit een stagnatie van de vraag uit, wat tot een nieuwe prijsdaling leidde (vb. 5 hectogrammen draad „nr. 20” schommelden van 5,25 fr. tot 11 à 12 fr. om opnieuw bij 6,5 à 7 fr. te eindigen). De nipte winsten waarmee de katoenfabrikanten werkten verdroegen deze plotse veranderingen niet, wat faillissementen kon veroorzaken. Het gebrek aan vertrouwen in deze sector zou beslist tegen het Franse belang zijn, want bij het uitblijven van nieuwe investeringen zou buitenlandse invoer, aan een hogere prijs uiteraard, onvermijdelijk worden. Het lijkt voor Gréban bijgevolg verkieslijker om de nog bestaande industrie te beschermen door de uitvoer te steunen en de invoer te verbieden. Op lokaal vlak was Gréban tevreden over het beleid van het stadsbestuur; alleen de controle op de arbeiders moest strenger zijn. De Kamer van Koophandel was niet op die taak voorzien, zodat de oprichting van een „Kamer der Fabrikanten” wenselijk was. Alleen deze instelling, die alle gegevens en klachten omtrent arbeiders zou verzamelen, zou een efficiënt middel tegen sociale onlusten vormen.

Het verzet van de werknemers tegen de interne reglementen in de katoenfabrieken is voor Gréban haast een constante zorg. In september 1807 stelt hij, met het oog op een betere controle op de handel en wandel van de arbeiders, zelf het reglement op, dat voorziet in de invoering van het „arbeidsboekje” en een hele reeks boeten en dwangmiddelen tegen weerspannigen. Het merkwaardige van dit document is niet zozeer zijn inhoud — in dat opzicht is het niet uniek — maar wel het feit dat prefect Faipoult zich beperkt tot het aanbrengen van enkele aanvullingen en tot het ondertekenen. Gréban is er de auteur van, alhoewel hij op dat ogenblik al lang geen ambtenaar meer is. Ook de begeleidende brief aan Binnenlandse Zaken is van zijn hand. Daarin wijst hij op de toename van de onwettige afwezigheden onder de arbeiders⁵¹.

Het incident-Rymaeker (april 1808) is daarbij een typisch, maar geen alleenstaand voorbeeld⁵². Deze werknemer kwam bij Gréban in dienst, terwijl hij nog schulden had tegenover zijn vroegere werkgever. Binnen

(50) S.A.G., *Modern Archief*, K 2¹ G, Vergelijkende gegevens... Het rapport over de situatie van de Gentse katoennijverheid in maart 1809, is onbetwistbaar in het handschrift van Gréban. De vermelding in de inventaris, als zou het door L. Bauwens geschreven zijn, wordt door J. DHONDT, *L'industrie cotonnière...*, noten 67 en volgende, overgenomen.

(51) R.A.G., *Fonds Schelvedepartement*, nr. 1656, Faipoult aan Binnenlandse Zaken, 8.9.1807 (oude nummering).

(52) H. VAN DE VEIRE, *De arbeiders der nijverheid te Gent gedurende de Franse overheersing (1792-1814)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1948, pp. 61-62.

de week stond hij in de fabriek van Gréban reeds aan het hoofd van het arbeidersverzet en eiste hij zijn „livret” terug. Onmogelijk, oordeelde Gréban, want Rymaeker had wel al een voorschot ontvangen, maar nog geen werk geleverd. Goedheid hielp in dergelijke gevallen niet, meende Gréban. De overheid deed er volgens hem zelfs best aan om niet te veel op de klachten van de arbeiders te letten. In zijn officiële rapporten vinden we geen spoor terug van enige interesse voor of bezorgdheid over de gegrondheid van de klachten van de werknemers. Onlusten moesten worden beteugeld en het interne reglement — dat enkel een efficiëntere werking en een optimale produktie op het oog had — moest strikt toegepast worden.

Omdat de arbeiders in deze beginfase nogal vaak van fabriek veranderden en de werkgever dus niet steeds alleen tegen een werknemer kon optreden, was de oprichting van de „Conseil des Prud'hommes” het wapen om de sociale vrede via legale weg te handhaven. Bij decreet van 11 juli 1809 werden in alle grote steden van het Keizerrijk dergelijke raden voorzien, naar het voorbeeld van Lyon waar reeds sinds 1806 een „conseil” bestond. De officiële installatie in Gent vond plaats op 18 augustus 1810. De raad bestond uit vijf werkgevers en vier meesterknechten; gewone arbeiders waren er niet bij betrokken. In december 1810 werden de eerste verkiezingen gehouden. Gréban die zich als stemgerechtigde opgegeven had, werd tot plaatsvervangend lid verkozen. Nog vóór 1814 werd zijn lidmaatschap reeds effectief: de raad voldeed slechts in geringe mate aan de verwachtingen van de industriëlen, zodat enkelen reeds ontslag genomen hadden. Bij de eerste poging om de zaak nieuw leven in te blazen (1821-1822) verdween ook Gréban uit de raad⁵³. Het wekt weinig verwondering dat er precies in de laatste jaren van het Keizerrijk tot een dergelijk initiatief overgegaan werd. Deze periode was gekenmerkt door een dalende conjunctuur en, met de rug tegen de muur, grepen de werkgevers naar alle middelen om toch alvast alle interne moeilijkheden te elimineren. Lukte dit niet, dan wees Gréban graag zowel de arbeiders als de overheid op de dreigende werkloosheid. Zo bijvoorbeeld in het najaar van 1810, wanneer de handel stagneert als gevolg van de beperkende maatregelen die in de „dekreten van Berlijn” vervat liggen⁵⁴. Deze lokken in Parijs, maar ook in alle andere grote centra, een financiële crisis uit, waardoor het krediet pijlsnel van 4 naar 12% omhoog schiet. De industriëlen, die altijd over weinig liquide middelen hebben beschikt, kunnen dit dure geld niet langer lenen, terwijl de daling van de verkoop en de verplichting om de aangekochte grondstoffen contant te betalen, dit effect nog versterkt. De prefect, die graag een „Caisse

(53) S.A.G., *Modern Archief*, K 10¹⁰, Conseil des prud'hommes; H. VAN DE VEIRE, *op. cit.*, pp. 77-79; S. SCHOLL, *De Gentse werkrechtersraad, de oudste van België (1810-1859)*, De Gids op maatschappelijk gebied, XLVII, 1956, pp. 1047-1080; F. DE PAEPE, *op. cit.*, pp. 110-112.

(54) F. LELEUX, *A l'aube du capitalisme et de la révolution industrielle. Liévin Bauwens, industriel gantois*, Paris, 1969, pp. 199-201 (Ecole Pratique des Hautes Etudes, VI. Section: Centre de Recherches Historiques, Affaires et Gens d'Affaires, n° 33); A. SUTENS, *op. cit.*, pp. 95-97.

d'Escompte de la Banque de France" in Gent zag komen, krijgt nul op het rekest, wanneer hij daar — op verzoek van Gréban, Bauwens en Rosseel — in Parijs om verzoekt⁵⁵. Deze industriëlen halen op een ander punt wel hun slag thuis. Ze kunnen de prefect ertoe bewegen om, in schijven, voor een totaal bedrag van 500.000 frank steunaankopen te verrichten op de markten van Gent, Rouen, Amiens en St.-Quentin. Het beoogde effect van deze maatregel was een herstel van het vertrouwen in de katoennijverheid, waardoor de kredietmogelijkheden zouden toenemen en het geld goedkoper zou worden. Door een grote ruchtbaarheid aan deze operatie te geven, hoopten de genoemde industriëlen op een nog beter resultaat⁵⁶.

Twee jaar later is het weer zo ver. Door de hoge tol op buitenlandse produkten, de strenge controle op de uitvoer en de herleving van de buitenlandse handel, heeft de interne industrie het zeer moeilijk⁵⁷. De winstmarges, die reeds krap zijn, versmallen nog door de stijgende grondstoffenprijs en een constante prijs voor afgewerkte produkten. Net als zijn collega's grijpt ook Gréban dit keer naar het klassieke middel in de economie die door de wet van vraag en aanbod gedomineerd wordt: loondalingen en afdankingen.

De beslissing van het Congres van Wenen om België los te maken van Frankrijk en het samen met Nederland tot een Verenigd Koninkrijk om te vormen, had voor Gréban en de andere Gentse industriëlen verregaande gevolgen. De Franse afzetmarkt werd vervangen door de Nederlandse en haar kolonies en van een oorlogseconomie moest op een vredeseconomie overgeschakeld worden. Maar vooral de tegengestelde belangen tussen Noord en Zuid zorgden voor permanente conflicten. De noordelijke provinciën stonden vooral in voor de handel en hadden dus belang bij lage in- en uitvoerrechten, zoniet vrijhandel, terwijl de industrie van de zuidelijke provinciën, verwend door de jarenlange Continentale Blokkade, te kwetsbaar was om de buitenlandse — vooral Engelse — concurrentie aan te kunnen en bijgevolg om hoge tolmuren, en bij voorkeur, om protectionisme vroegen. De pogingen van de koning om beide belangengroepen aan hun trekken te laten komen dateren al vanuit de vroegste periode, toen hij nog als Soeverein Vorst het Zuiden bestuurde namens de geallieerde mogendheden. Op 13 september 1814 nodigde hij de diverse Kamers van Koophandel naar Brussel uit om overleg te plegen over de eventuele wijzigingen aan het douanetarief. Gréban werd door de Gentse Kamer met unanimitéit van stemmen aangeduid om aan dit overleg deel te nemen⁵⁸. Het resultaat ervan was het dekreet van 27 oktober 1814 waarbij o.m. de katoennijverheid ten zeerste beschermd bleef: de invoer van goedkopere stoffen (waar Gent vooral sterk in was) bleef verboden, terwijl de duurdere soorten met een heffing van 10 % belast werden. Het besluit van

(55) H. VAN DE VEIRE, *op. cit.*, pp. 91-93.

(56) R.A.G., *Fonds Scheldedepartement*, 1656, Gréban aan d'Houdetot, 26.12.1810 (oude nummering).

(57) H. VAN DE VEIRE, *op. cit.*, pp. 91-93.

(58) Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 90, Uittreksel van het Verslag van de Kamer van Koophandel, 13.9.1814.

de geallieerden van 5 december 1814, om alle markten voor de internationale concurrentie te openen, nam bij de industriëlen opnieuw alle gerustheid weg. De hervatting van de oorlogshandelingen in het voorjaar van 1815 belette bovendien een stipte toepassing van welk besluit ook en bevorderde in hoge mate de fraude en de smokkel⁵⁹. Ten einde duidelijkheid te verkrijgen, trok Gréban met een Gentse delegatie in januari 1816 naar Den Haag om er met Falck, Secretaris van Staat, te onderhandelen in de hoop op gunstige maatregelen voor de katoennijverheid. De oprichting van de „Société pour l'encouragement des manufactures et fabriques nationales du Royaume des Pays-Bas, établie dans la ville de Gand” was er het gevolg van⁶⁰.

Voor de Gentenaars was het hek helemaal van de dam wanneer ze in het voorjaar van 1816 vernamen dat er sprake van was de tariefwetgeving van Noord en Zuid te uniformiseren : toegevingen in de richting van vrijhandel leken onafwendbaar. In een uitvoerig memorandum wijzen een honderdtal Zuidnederlandse fabrikanten, waaronder Gréban, op het belang van hun ondernemingen voor het economisch en sociaal welzijn van hun regio en vragen ze het behoud van het tarief van 27 oktober 1814, de uitbreiding ervan tot het gehele Verenigd Koninkrijk, het verbod op doorvoer van produkten waarvan de invoer verboden is, het aanduiden van een beperkt aantal douanekantoren waarlangs katoen ingevoerd mag worden en het vastleggen van fikse boetes voor overtreders⁶¹. Onmiddellijk daarop stuurde Lieven Bauwens, één der medeondertekenaars van het verzoek, nog een afzonderlijk rapport, waarin hij de koning voorrekent welke de gevolgen zouden zijn van het afschaffen of verminderen van de tolrechten⁶². Het ontwerp van tariefwet dat in 1816 bij de Tweede Kamer van de Staten-Generaal ingediend wordt, komt slechts ten dele tegemoet aan de verlangens van de Zuidnederlandse industriëlen. Norbert Van Aken, schoonbroer en vennoot van Claude Gréban, treedt in de Tweede Kamer op als vertegenwoordiger van de Gentse industrie. Hij keurt het ontwerp goed, hoewel het voor hem niet ver genoeg gaat : vooral de grondstoffen die ook in eigen land gewonnen werden verdienen volgens hem een betere bescherming. De nationale handelsvloot zou meer voordelen moeten krijgen tegenover de buitenlandse⁶³.

Naast zijn betrokkenheid in de pogingen om de nieuwe overheid ertoe aan te zetten gunstige produktievoorwaarden te creëren, had Gréban even-

(59) Ch. TERLINDEN, *La politique économique de Guillaume Ier, roi des Pays-Bas, en Belgique (1814-1830)*, Revue historique CXXXIX, 1922, pp. 10-11.

(60) H. BALTHAZAR, *op. cit.*, II, p. 455.

(61) P., *Biographie de Liévin Bauwens. Recueil des particularités qui concernent la vie et les travaux de ce grand industriel*, Gand, 1853, pp. 65-83 ; J. VOORTMAN, *Les débuts de l'industrie cotonnière et les crises économiques. L'industrie cotonnière gantoise sous le régime français et le régime hollandais...*, Gand, 1940, pp. 346-360 ; J. VLAMINCK, *De publieke opinie te Gent (1814-1819)*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1963, pp. 131-139.

(62) A. SUETENS, *op. cit.*, pp. 103, 330-340.

(63) E. VANACKER, *De tolpolitiek van Koning Willem I. Reacties in de Belgische pers, 1815-1830*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1970, pp. 46-47.

eens de handen vol om in zijn eigen fabrieken het hoofd boven water te houden. De moeilijke omstandigheden hadden tot gevolg dat alleen de grote en financieel gezondste ondernemingen de moordende concurrentie konden overleven door resoluut de weg van de verdere modernisering in te slaan. De fabrieken van Gréban behoorden niet tot deze categorie. Over zijn Gentse fabriek wordt na 1811 niets meer vernomen⁶⁴, en zijn in ± 1815 opgerichte katoendrukkerij in Evergem had het van meetaf aan moeilijk. Met deze nieuwe fabriek bestreek Gréban alle branches van de katoenverwerkende nijverheid⁶⁵, in de hoop aldus een sterke concurrentiepositie te verwerven. Evergem verdwijnt spoedig weer uit het nieuws, maar zijn Oudenaardse vestiging kampt verder met problemen en kan slechts met royale overheidshulp het faillissement voor zich uit schuiven. Reeds in januari 1817 dienen Gréban en François Van Aken, een andere schoonbroer en vennoot in Oudenaarde, een verzoek in tot het verkrijgen van een lening van 150.000 gulden. Als argumenten ten gunste van dit verzoek voert Gréban aan dat hij de volledige bewerkingscyclus bestrijkt, dat 2000 werklieden met honger en werkloosheid bedreigd worden en op die manier een bedreiging voor de openbare orde kunnen vormen. Bovendien biedt hij zijn fabriek (waarde : 86.000 gulden)⁶⁶ en een stuk grond in de polders van Biervliet en Sluis (oppervlakte : 86 „arpents” = ± 38 ha) als onderpand aan. Hij wil vermijden dat zijn Franse nationaliteit hem parten speelt en wijst erop dat hij reeds in 1815 zijn naturalisatie heeft aangevraagd (maar niet heeft verkregen), dat zijn bezit volledig uit onroerende goederen bestaat (wat hem aan de Nederlanden „bindt”) en dat zijn schoonfamilie, hoewel hoog geacht en actief op diverse terreinen van het economisch leven hem niet kan helpen : dit fortuin heeft geleden onder de politieke omstandigheden en is verdeeld onder de tien kinderen-Van Aken. Gréban gaat zijn zaak zowel bij de koning als bij Falck bepleiten en wordt gesteund door Anselme Van de Walle, burgemeester van Oudenaarde⁶⁷. Indien geen gevolg kon worden gegeven aan het verzoek, wensten Gréban en Van Aken van de regering de toestemming te krijgen om hun werktuigen, met vrijstelling van rechten, te mogen uitvoeren⁶⁸. De gedachte om in het buitenland (Frankrijk?) zijn

(64) Zie noot 40.

(65) Gréban betreft de onderdelen van zijn machines op dat ogenblik van Bernard De Pauw. U.B.G., *Handschriftencollectie*, Hs. 3864, *Bauwens Lieven, Documenten en brieven, (1802-1814)*, diverse brieven, s.d. en okt. 1816.

(66) Het bedrag van 86.000 gulden is een cijfer dat hijzelf heeft opgegeven. Naar aanleiding van de opstelling van de notariële akte in oktober 1817 werden zijn gebouwen op 59.094 fl. en zijn machinepark op 44.776,46 fl. geschat (Totaal : 103.870,46 fl.). Privaat archief de Meeus d'Argenteuil, nr. 45, Schatting van de bezittingen van C. Gréban, 10.10.1817.

(67) A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 378, 26.2.1817, nr. 55, Gréban aan de Secretaris van Staat.

(68) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken, Gewoon*, Index 1817, b. 268, p. 1439, 17.7.1817, nr. 25 J., aan Financiën om C en A, p. 1744, 23.8.1817, nr. 19 A, rapport aan Z.M., p. 1744, 30.8.1817, nr. 75 J., C en A van Financiën, p. 2006, 22.9.1817, nr. 6, rapport aan Z.M., p. 2006, 11.10.1817, nr. 9 A, besluit aan Gréban : *Binnenlandse Zaken, Nationale Nijverheid en Administratie van Politie*, Repertorium 1817-1823, b. 1005, volgnr. 116, 17.7.1817, nr. 25, Z.M. om C en A, volgnr. 234, 22.9.

industriële activiteit te hervatten, kon Gréban voorlopig laten varen, want na advies van de Oostvlaamse instanties, kreeg hij via een akte voor notaris Impens te Gent op 15 oktober 1817⁶⁹ een renteloze hypotheek van 75.000,- fl. toegeschoven uit het speciale fonds van 400.000,- fl. waarover de provincie Oost-Vlaanderen kon beschikken om de industrie te ondersteunen. De provinciale Staten werden er door de ministeries van Binnenlandse Zaken en van Financiën voor gewaarschuwd „op secrete wijze” toe te zien wat met deze lening gebeurde. Het kwam de ministers in september 1818 immers voor dat de toekenning — hoewel gunstig voor de stad Oudenaarde — wat onvoorzichtig gebeurd was gezien „de boedel van Gréban in slechte staat” was. Tussen oktober en december 1818 wordt op beide ministeries reeds druk overleg gepleegd over de vraag van Gréban om de ontleningstermijnen te verlengen. Het verzoek wordt uiteindelijk (4 december 1818) ingewilligd, en in het besluit wordt niets gezegd over de argwaan van de regering, ten einde „het algemeene gunstige effect van een maatregel niet door een schok teniet te doen”⁷⁰. De argwaan in Den Haag was echter voorgoed gewekt. Het zou nog enige tijd duren voor ook de Oostvlaamse provinciale staten hun beschermende houding tegenover Gréban zouden wijzigen. Vooral het ministerie van Financiën lette op zijn centen: slechts op advies van Binnenlandse Zaken wordt in mei 1819 nogmaals uitstel van terugbetaling toegestaan. Het ministerie voorzag reeds dat alleen de verkoop van de inboedel de recuperatie van de ontleende som zou kunnen garanderen⁷¹. Het is met tegenzin dat Financiën ingaat op de wens van de koning (april 1820) om Gréban opnieuw en dit keer voor 18 maanden uitstel te verlenen. Deze interventie van Willem I was een antwoord op het verzoek van Gréban of de koning persoonlijk de 75.000,- fl. wilde overnemen. Zover ging de vorst niet, maar voor de argumentatie van Gréban was hij toch niet ongevoelig gebleven: de openbare verkoop van zijn werktuigen zou nooit het verschuldigde bedrag opleveren⁷². In september 1821 nadert opnieuw de vervaldatum. Merkwaardig is dat Financiën, dat steeds terughoudender reageert tegenover het verlenen van verder uitstel aan de andere schuldenaars, nu zonder bijkomende argumentatie zijn fiat geeft aan de faciliteiten voor Gréban. Men wil enkel nog nadere informatie over de haalbaarheid

1817, nr. 6, rapport aan Z.M.; *idem*, b. 971, dossiers 114 en 116, 30.8.1817, nr. 75; b. 974, dossier 234, 11.10.1817, nr. 9.

(69) A.R.A.H., *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, Registratie en Loterijen aan Financiën, 15.12.1824.

(70) A.R.A.H., *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, Binnenlandse Zaken aan Financiën, 8.9.1818, 5.10.1818, 28.11.1818; Financiën aan Binnenlandse Zaken, 11.9.1818, 11.11.1818; besluit van Financiën, 3.12.1818; K.B. van Willem I, 4.12.1818.

(71) A.R.A.H., *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, Binnenlandse Zaken aan Financiën, 14.5.1819; Binnenlandse Zaken en Financiën aan Willem I, 22.5.1819; Besluit van Financiën, 25.5.1819; K.B. van Willem I, 27.5.1819.

(72) A.R.A.H., *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, rapport van Financiën aan Willem I, 11.4.1820; Binnenlandse Zaken aan Financiën, 15.4.1820; rapport van Binnenlandse Zaken, 17.4.1820; K.B. van 18.4.1820.

van Grébans voorstel om zijn gebouwen door een rijksdienst te laten overnemen⁷³. Blijkbaar heeft ook Gréban zich op dat ogenblik gerealiseerd dat zijn strijd hopeloos was en probeerde hij enkel nog zich op een zo voordelig mogelijke manier uit dit wespennest te werken. Op 23 november 1821 besluit Willem I om Gréban nogmaals 18 maanden uitstel te verlenen en vraagt hij de provinciale staten van Oost-Vlaanderen, die hun schuld tegenover Financiën willen kwijten, om de procedure tot onteigening van de bezittingen van Gréban te staken. Bovendien verzoekt Willem I het departement van Oorlog om advies over een eventuele opname van Grébans gebouwen in de vestingswerken van het Zuidelijk landsgedeelte tegen Frankrijk⁷⁴. Het advies van de bevoegde commissaris-generaal is gunstig, hoewel elk enthousiasme ontbreekt. Op 4 juli 1822 besluit Willem I dat de gebouwen van Gréban door de overheid overgenomen worden voor de som van 40.000,- fl. en dat zal uitgekeken worden naar de mogelijkheid om ook de machines over te kopen⁷⁵. De Oostvlaamse gouverneur, en met hem de ministers van Binnenlandse Zaken en Financiën, gaan ermee akkoord dat Gréban voorlopig — en dit voor een termijn van drie jaar — zijn activiteiten verder zet om het economisch leven in Oudenaarde nog niet verder te ontwrichten en omdat het ministerie van Oorlog toch geen directe plannen heeft met de pas verworven gebouwen. De koning gaat echter niet in op de Lens' advies om een commissaris te belasten met het toezicht op de fabriek van Gréban. Meer nog, alle betrokken ministers en tenslotte Willem I zelf ook moeten toegeven dat Grébans interpretatie van het besluit van 14 januari 1823, waarbij de overname van de gebouwen door het Speciaal Fonds ter Bevestiging en Armeering van het Zuidelijk Frontiers geregeld werd, de enig juiste is: de tekst is zodanig opgesteld dat de overheid, bij overname van gebouwen en werktuigen, alle schuld kwijtscheldt. Deze bijzonder gunstige ontwikkeling (de werktuigen konden bij een openbare verkoop immers nooit 35.000,- fl. opbrengen) wordt in een koninklijk besluit van 15 oktober 1823 expliciet bevestigd⁷⁶. Voor Gréban is de zaak

(73) *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, rapport van Financiën, 25.9.1821, 11.10.1821; Secretaris van Staat aan Financiën, 2.10.1821; Financiën aan Willem I, 20.11.1821.

(74) A.R.A.H., *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, K.B. van 23.11.1821.

(75) A.R.A.H., *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, K.B. van 4.7.1822.

(76) A.R.A.H., *Nationale Nijverheid*, Index 1822, b. 960, nr. 8302, 11.7.1822, nr. 47, K.B. van 11.7.1822, nr. 8319, 13.7.1822, nr. 28, Binnenlandse Zaken aan Nationale Nijverheid, 13.7.1822, nr. 8574, 26.8.1822, nr. 2, gouverneur van Oost-Vlaanderen aan Nationale Nijverheid, nr. 8695, 19.9.1822, nr. 91, Binnenlandse Zaken en Nationale Nijverheid aan Willem I; Index 1823, b. 691, nr. 9326, f, 14.1.1823, nr. 18, K.B. van 14.1.1823, nr. 9703, 9.3.1823, C en A van Binnenlandse Zaken, nr. 9771, 26.4.1823, nr. 3, C en A van Oorlog, nr. 11139, 19.10.1823, nr. 1, K.B. van 15.10.1823; *idem*, b. 919, nr. 8302, 11.7.1822, Binnenlandse Zaken aan gouverneur van Oost-Vlaanderen, nr. 8319, 13.7.1822, Binnenlandse Zaken aan Nationale Nijverheid; b. 921, nr. 8674, 26.8.1822, Gouverneur van Oost-Vlaanderen aan Nationale Nijverheid, nr. 8695, 19.9.1822, C en A van Binnenlandse Zaken en Nationale Nijverheid aan Willem I; b. 924, nr. 9326, 14.1.1823, K.B.; b. 928, nr. 9971, 26.4.1823, rapporten van Binnenlandse Zaken, Nationale Nijverheid en

mooi geregeld : zijn schuld is kwijtgescholden en zijn gebouw is door de staat overgenomen maar hij mag er gebruik van blijven maken. De werktuigen zijn ook overheidsbezit geworden, maar met de beste ervan werkt hij verder : de eventuele winst kan hij op zak steken. Het nagenoeg waar-deloze restant van zijn werktuigen wordt op kosten van het provinciebestuur naar Gent gebracht en in het „Huis van Reclusie” opgekalefaterd en verkocht (september 1824). De schamele opbrengst (4.035,93 fl.) moet het provinciebestuur — na aftrek van de kosten — aan de Algemene Rekenkamer afstaan. Het oorspronkelijke plan om ze in gevangnissen en liefdadigheidsinstellingen te gebruiken werd — gezien de staat waarin ze zich bevonden — al vlug opgegeven ⁷⁷.

In januari 1826 zijn de drie jaren verstreken waarin Gréban voor eigen rekening mocht werken en opnieuw wordt uitstel verleend : pas in maart 1827 wordt de produktie in Oudenaarde definitief gestaakt. Het duurt uiteindelijk nog tot in februari 1829 voor de provinciale staten van Oost-Vlaanderen, de Algemene Rekenkamer en de ministeries van Binnenlandse Zaken en van Financiën de zaak Gréban tot hun opluchting — maar niet tot hun voldoening — kunnen afsluiten ⁷⁸. Gréban zelf heeft op dat ogenblik niet rechtstreeks meer met deze afwikkeling te maken. Per 1 maart 1827 is definitief een einde gekomen aan zijn loopbaan als industrieel.

Oorlog ; b. 933, nr. 11139, 19.10.1823, K.B. van 15.10.1823 ; *Binnenlandse Zaken na 1823*, 2e Afdeling, Binnenlands Bestuur, Index 1823, b. 1246, p. 259, 18.10.1823, nr. 95 A en 25.10.1823, nr. 39, K.B. van 15.10.1823 ; *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, rapport Financiën, 28.8.1822 ; K.B. van 1.9.1822, 1.1.1823, 15.10.1823 ; verslag Financiën, 10.10.1823 ; Privaat archief de Meeus d'Argenteuil, nr. 44, K.B. van 1.1.1823 ; nr. 47, Gouverneur de Lens aan Gréban, 8.3.1824 ; nr. 48, Akte tussen de overheid en Gréban in verband met het verderzetten van zijn activiteiten, 10.1.1824.

(77) A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 1342, 19.1.1822, nr. 3 ; b. 1493, 1.9.1822, nr. 42 ; b. 1507, 25.9.1822, nr. 14 ; b. 1570, 1.1.1823, nr. 42 ; b. 1988, 20.6.1824, nr. 48 ; b. 2048, 12.9.1824, nr. 91 ; b. 2405, 9.1.1826, nr. 55 ; b. 2406, 11.1.1826, nr. 75 ; b. 2522, 5.7.1826, nr. 128 ; b. 2923, 22.2.1828, nr. 19 ; *Binnenlandse Zaken na 1823*, 2e Afdeling, Binnenlands Bestuur, Index 1824, b. 1247, p. 291, 11.2.1824, nr. 1 B, 7.4.1824, nr. 27 B, 14.4.1824, nr. 12 B, 22.9.1824, nr. 10 A, Staten van Oost-Vlaanderen aan Binnenlandse Zaken ; *Binnenlandse Zaken - Nationale Nijverheid*, Index 1824, b. 962, nr. 11950, 14.2.1824, nr. 11, Staten van Oost-Vlaanderen aan Nationale Nijverheid, nr. 13059, 14.6.1824, nr. 38, Binnenlandse Zaken aan Nationale Nijverheid, nr. 13191, 2.7.1824, nr. 1, K.B. van 20.6.1824 ; *idem*, b. 943, nr. 13059, 14.6.1824, Binnenlandse Zaken en Nationale Nijverheid aan Willem I ; b. 944, nr. 13191, 12.7.1824, K.B. van 20.6.1824 ; *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, Financiën aan Binnenlandse Zaken, 29.3.1824 ; Inventaris van werktuigen, 20.6.1824 ; K.B. van 20.6.1824, 2.9.1824.

(78) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Nationale Nijverheid*, Index 1826, b. 111, p. 277, 10.7.1826, nr. 140 A, Besluit van Z.M. van 10.7.1826 ; 18.7.1826, nr. 35 G, Notificatie ; Index 1827, b. 212, p. 142, 17.2.1827, 20 G, Gréban aan Nationale Nijverheid, 4.2.1827 ; Index 1829, b. 214, p. 132, 14.1.1829, nr. 9 G, Nationale Nijverheid aan Staten van Oost-Vlaanderen ; 10.2.1829, nr. 3 G, Staten van Oost-Vlaanderen aan Nationale Nijverheid ; 11.2.1829, nr. 7 G, Nationale Nijverheid aan Algemene Rekenkamer ; *idem*, b. 133, 14.1.1829, nr. 9 G, Nationale Nijverheid aan Staten van Oost-Vlaanderen ; b. 135, 11.2.1829, nr. 7 G, Staten van Oost-Vlaanderen aan Nationale Nijverheid, 29.1.1829 ; *Ministerie van Financiën, 1813-1830*, Dossier-archief, doos 61, dossier 161, K.B. van 9.1.1826, 23.4.1827, inventaris van werktuigen.

De reconstructie van de financiële tribulaties rond de katoenfabriek van Gréban in Oudenaarde is niet alleen een ingewikkelde zaak waarbij vele instanties betrokken waren; ze roept ook de vraag op hoe het mogelijk is geweest dat Gréban zich op zo'n voordelige wijze uit zijn *débaclé* heeft kunnen terugtrekken. Het antwoord is evenmin eenvoudig en de „smoking gun” van dit politico-financieel avontuur is niet bovengehaald. Toch menen we over voldoende argumenten te kunnen beschikken om te stellen dat de koninklijke welwillendheid tegenover Gréban geen vrijblijvende vriendendienst was. In ruil voor de financiële toegeeflijkheid wordt Gréban ingeschakeld in de werking van de „Société Générale” en in de overheidscontrole op de pers. Grébans afhankelijkheid was immers zo groot dat hij de koning niets kon weigeren. Dat de koning zich met dergelijke „medewerkers” omringde, was niet alleen zijn opposanten, maar vaak ook zijn vrienden van het eerste uur een doorn in het oog.

De uitkomst van het avontuur stond niet van bij het begin vast en Gréban heeft in die periode heel wat bange momenten beleefd. Daar getuigen zijn talrijke brieven van, maar ook het feit dat hij tussen 1817 en 1826 liefst dertien maal op een particuliere audiëntie bij de koning aanwezig was⁷⁹. Bovendien liet de gedachte hem niet los om uiteindelijk naar zijn vaderland terug te keren en — alweer — een nieuw leven te beginnen.

In mei 1819 raakt bekend dat het ambt van secretaris-generaal van de prefectuur in Frankrijk opnieuw zal worden ingevoerd. Onmiddellijk schakelt Gréban zijn vroegere vrienden weer in en herleeft zijn hoop om opnieuw in de Franse administratieve dienst benoemd te worden. De prefect van de „Hautes-Alpes” intervenueert bij Binnenlandse Zaken in Parijs (mei 1819; juni 1821); generaal Elbé herhaalt zijn positieve indrukken over Gréban (september 1820); ridder Duché, kapitein-commandant van de vierde compagnie der sedentaire onderofficieren, pleit voor Gréban bij graaf d'Artois en bij de koningin (21 oktober 1820), evenals bij de rekwestmeester, belast met de algemene departementale directie van Binnenlandse Zaken (24 oktober 1820). Ook de echtgenote van Gréban schrijft de koningin aan (27 september 1820) en wijst er op dat haar man reeds in 1816 naar Parijs kwam om zijn toewijding aan het nieuwe Franse bewind te laten blijken. Dezelfde dag richt Gréban zelf zich tot graaf d'Artois, herinnert hem aan hun onderhoud van juni 1815 en doet een beroep op zijn bescherming. Het antwoord van Binnenlandse Zaken, waar die regen van aanbevelingen samenkomt, is zeer diplomatisch: in 1803 was de besluitvorming op hoog niveau zo geregeld dat Gréban zijn positie had kunnen redden door een duidelijker verklaring over zijn optreden te geven. Het was verkeerd een beroep te doen op de keizer, want

(79) Gezien het grote succes van deze audiënties, verliepen er verscheidene maanden voor men zich opnieuw mocht aanmelden. Dertien aanwezigheden op tien jaar tijd is bijgevolg veel. K.H.A., *Archief Hofcommissie Brussel*, Register van verleende audiënties, maart 1816 - januari 1823 (15.1.1817, 8.2.1817, 15.2.1817, 17.9.1817, 6.11.1822); *idem*, Audiëntiën, oktober 1820 - oktober 1822 en 1826-1829 (25.6.1821, 20.8.1821, 5.4.1826); *idem*, Lijsten Bals en Audiëntiën - audiëntiën, ± 1815-1829 (6.11.1822, 22.1.1823, 19.3.1823, 1.10.1823, 8.11.1826).

het was niet eens zeker of Napoleon toen deze zaak wel kende. Daarmee rekening houdend lijkt het Benoit, divisiehoofd op Binnenlandse Zaken in Parijs op 24 oktober 1820, niet aangewezen om een herroeping van het besluit van 1803 te vragen. Het is immers nog altijd niet aan te raden om te laten blijken dat de machthebbers van toen het bij het verkeerde eind hadden. Het ministerie van Binnenlandse Zaken zou van Grébans aanvraag dus nota nemen en hem voor herbenoeming in aanmerking laten komen. Op het gepaste ogenblik zou er dan rekening mee gehouden worden⁸⁰. Die gelegenheid heeft zich tijdens Grébans leven blijkbaar niet meer voorgedaan. Zelfs met een officieel eerherstel kon hij zich niet troosten. Er bleef Gréban uiteindelijk niets anders over dan sloop te gaan met de man wiens brood hij at.

In een regime waarin ambtenaren — en zelfs verkozenen — onder een strikte controle staan, speelt de pers in de vorming en de reflectie van de politieke opinie een belangrijke rol, vaak belangrijker dan de top van de hiërarchie het wenst. Na de periode waarin Napoleon de pers aan banden had gelegd, werd gretig ingegaan op de aangeboden mogelijkheden die geboden werden door het soepeler optreden van Willem I. Plots was er weer sprake van een regeringsgezinde en van een oppositiepers. Deze laatste had het wel erg moeilijk en moest optornen tegen persprocessen en financiële steun aan de concurrentie. In deze strijd was voor Willem I elke steun welkom. Het jaar 1819 was daarin een beslissend moment. Door zijn kerk-, onderwijs- en taalpolitiek had de koning zowel de clerus als de liberale burgerij ontstemd en via de pers zette hij een offensief in tegen deze oppositie⁸¹. Gréban was in Den Haag niet alleen als schuldenaar bekend, maar ook als politiek opposant⁸² en als vast medewerker aan de oppositiekrant „Le Journal de Gand”. De regering houdt deze krant nauwlettend in het oog: elke wijziging in de redactie wordt onmiddellijk aan Den Haag doorgeseind. De Gentse burgemeester de Lens laat de minister van justitie op 1 januari 1821 weten dat Gréban hoofdredacteur geworden is van de „Journal de Gand”. Wanneer Peseux, gewezen hoofdredacteur, en Houdin, uitgever van de krant, voor de rechtbank gedaagd worden voor de publicatie van alarmerende artikels, blijft Gréban buiten schot: hij wordt enkel als getuige gehoord. Op hetzelfde moment biedt Grébans echtgenote de goede diensten van haar man aan de koning aan. Uit trots of uit tactische overwegingen doet Gréban deze

(80) A.N., F 1 b I, *Personnel administratif*, b. 161¹⁸, Gréban, prefect Hautes-Alpes aan Binnenlandse Zaken, 20.5.1819, 11.6.1821; Elbé aan Gréban, 27.9.1820; Duché aan de koningin, 21.10.1820; Duché aan d'Artois, 21.10.1820; Duché aan Patris, 24.10.1820; Binnenlandse Zaken aan prefect Hautes-Alpes, 28.6.1821; Duché aan Binnenlandse Zaken, 27.9.1820; mevr. Gréban aan koningin, 27.9.1820; Binnenlandse Zaken aan ?, 24.10.1820; Binnenlandse Zaken aan Duché, 3.11.1820, 6.11.1820.

(81) A. VERMEERSCH, *Vereniging en Revolutie. De Nederlanden 1814-1830*, Bussum, 1970, p. 35 (Fibulareeks 45).

(82) Gréban krijgt huiszoeking van de politie in zijn fabriek in Evergem. Men is op zoek naar Bory de Saint-Vincent, een Franse banneling die onder de schuilnamen Dolphus en Delcourt bij Gréban een onderkomen had gevonden van juni tot augustus 1818. A.R.A.H., *Justitie-geheim*, nr. 458, 29.8.1818, la D¹, procureurgeneraal Van der Fosse aan Justitie, 23.8.1818.

knieval niet zelf. Deze stap is waarschijnlijk een reactie op de plotse welwillendheid van de overheid (september 1821) om Gréban voor niet minder dan anderhalf jaar uitstel van terugbetaling van zijn schulden te verlenen: naarmate 1 oktober 1821 naderde, werd Grébans positie immers altijd maar benauwder. Als hoofdredacteur van de „Journal de Gand” ruimde Gréban — samen met Houdin — steeds meer plaats in voor artikels die het beleid van de regering gunstig gezind waren⁸³. De ommezwaai van de „Journal de Gand” had ook voldoende ideologische affiniteiten om duurzaam te zijn: alleen het tijdstip van Grébans deelname was door tactische overwegingen ingegeven. Claude Gréban maakt van de ingetreden ontspanning onmiddellijk gebruik en hernieuwt op 19 oktober 1821 zijn naturalisatieaanvraag. Daarmee geeft hij impliciet ook blijk van zijn bereidheid om zich blijvend in het Verenigd Koninkrijk te vestigen. Op 4 augustus 1822 wordt dit verzoek ingewilligd⁸⁴.

Het eerste contact van Gréban met de perswereld was maar van korte duur. Reeds in 1822 nam hij ontslag als hoofdredacteur van de „Journal de Gand”⁸⁵. In de ogen van de overheid was de taak van Gréban immers volbracht: Peseux was geëlimineerd en uitgever Houdin was eveneens financieel afhankelijk, zodat hij de regering geen last meer zou berokkenen. Gréban werd voortaan bij andere plannen betrokken.

Om het steeds weerkerend deficit op zijn begroting te drukken, probeerde Willem I langs allerlei wegen nieuwe geldmiddelen aan te boren. Het matigen van de overheidsuitgaven zou de economische expansie waarvan hij droomde, te zeer vertraagd hebben. Vandaar dat hij via de fiscale wetgeving en de oprichting van een aantal financiële instellingen probeerde meer geld in de staatskas te brengen, maar evenzeer probeerde de parlementaire controle op de besteding van het overheidsgeld tot een minimum te beperken⁸⁶. Eén van deze financiële instellingen werd de

(83) A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 1266, 18.9.1821, nr. 38; *Verzameling de Keerberg*, nr. 34, Brieven 1801-1841, Gréban aan de Keerberg, 6.1.1821; H. T. COLLENBRANDER, *Gedenkstukken der algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795-1840*, VIII, 2, Den Haag, 1905, p. 569; R. CLICTEUR, „*Le Journal de Gand*” (1 januari 1815 - 9 december 1830), Gent, R.U.G. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1966, pp. 31, 35-38; L. WAGNER-HEIDENDAL, *Het Filhellenisme in het Koninkrijk der Nederlanden (1821-1829). Een bijdrage tot de studie van de publieke opinie in het begin van de negentiende eeuw*, Brussel, 1972, pp. 32-34 (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jaargang XXXIV, nr. 71).

Burgemeester de Lens laat in september 1821 uitschijnen dat het plan om Gréban onder druk naar het regeringsgezinde kamp te lokken van hem afkomstig is. De Lens stond overigens helemaal niet sympathiek tegenover Gréban en in februari 1821 beoordeelde hij Grébans bevordering tot hoofdredacteur als volgt: „Telle est la force des Beaux principes du Gouv. que l'Ingratitude est devenu vertu chez les Libéraux”. A.R.A.H., *Justitie-geheim*, nr. 480, 10.2.1821, la E., de Lens aan Justitie, 1.2.1821.

(84) Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 76, Justitie aan Gréban, 23.8.1822.

(85) E. VOORDECKERS, *Bijdrage tot de geschiedenis der Gentse pers. Repertorium (1667-1914)*, Leuven-Parijs, 1964, (I.C.H.G. Bijdragen 35); R. CLICTEUR, *op. cit.*, p. 306.

(86) L. FRANÇOIS, *De reacties van de aandeelhouders van de Société Générale*

„Algemene Maatschappij ter begunstiging van de Volksvlijt”, beter bekend onder de naam „Société Générale”.

Claude Gréban was daarin een medewerker van het eerste uur. Tussen augustus 1822, wanneer de bank opgericht werd, en januari 1823, het ogenblik waarop voldoende aandelen aangekocht waren om te kunnen starten, was ook naar ambtenaren uitgekeken. Uit de groep die naar een betrekking gesolliciteerd had⁸⁷, werd Gréban in februari 1823 benoemd tot „boraad” (conseiller forestier), met een vergoeding van 2.000,- fl. per jaar. We beschikken over bijzonder weinig informatie over de rol van Gréban in de bank tijdens de eerste jaren van haar bestaan. Hoewel hij zich in een financieel zeer berooide positie bevond, genoot hij toch blijkbaar voldoende vertrouwen vanwege de koning om mee te werken aan een project, dat de vorst nauw aan het hart lag. Het gaf Gréban de kans om, als niet-aandeelhouder, in contact te komen met de Belgische, maar vooral Brusselse financiële „high life”, wat hem later nog uitstekend van pas zou komen. Met die benoeming in de Société Générale wenste de Nederlandse koning Gréban waarschijnlijk een onderkomen te bezorgen van waaruit hij, enigszins bevrijd van financiële zorgen, bruikbaar zou zijn voor andere projecten. Twee jaar later immers werd Gréban, die zijn broodheren toch niets kon weigeren, een bezigheid toegeschoven, die hij tegen wil en dank aanvaardde en die hem een voortdurende bron van zorg zou zijn: vanaf 1825 was hij verantwoordelijk eerst voor het financieel beheer, en later ook voor de redactie van de „Journal de Bruxelles”.

In de loop van 1824 werd het toezicht op die krant, die het regeringsstandpunt in het Zuiden moest helpen verspreiden, toevertrouwd aan de provinciegouverneur van Zuid-Brabant⁸⁸. Het was niet de eerste poging om dit semi-officiële persinitiatief wat meer gezag te geven. Het koninklijk besluit van 2 juni 1815 had reeds de oprichting bevolen van een „Gazette générale des Pays-Bas”. Deze tweetalige krant nam alle officiële benoemingen en besluiten op, evenals de aankondigingen van administraties en ministeries. Ruime aandacht werd ook besteed aan politiek nieuws

op de revolutiegolf van 1830, Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, XII, 1981, pp. 423-478; L. FRANÇOIS, *Nederland en de Société Générale na 1830: de afkoop van een koninklijke participatie*, Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse Betrekkingen tussen 1815 en 1945, Acta, Gent, 1982, pp. 179-211.

(87) A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 1564, 24.12.1822, nr. 5, Lijst van sollicitanten om bij de Domeinbank te worden geplaatst; Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 79, Benoeming in de Société Générale, 26.2.1823.

(88) Het is niet de bedoeling om het ontstaan en de geschiedenis van die min of meer officiële regeringskrant hier nogmaals over te doen. Het relaas van de verwachtingen van de overheid, de behaalde successen en de opgelopen nederlagen, is reeds beschreven door A. VERMEERSCH, *Ontstaan, personele en structurele ontwikkeling van de Brusselse opiniepers en haar verhouding tot de regering van het Verenigde Koninkrijk der Nederlanden: 1814-1830*, Gent, R.U.G. (onuitgegeven doctoraatsverhandeling), 1980, II, pp. 390-437, 536-553. In deze studie maken we vooral kennis met het standpunt van Van Maanen, minister van Justitie, die de „Journal de Bruxelles” en de „Gazette des Pays-Bas” geen goed hart toedroeg. Enkele belangrijke bronnenreeksen, hierna in voetnoot vermeld, werden door de auteur niet gebruikt.

en aan de analyse en de bespreking van wetenschappelijke en literaire werken⁸⁹. In het najaar van 1820 smolt deze krant samen met de zes maanden eerder gestichte „L'Impartial”, uitgegeven door Picard, die reeds met „L'Oracle” zijn sporen in de oppositiekringen had verdiend. De nieuwe titel werd „Journal de Bruxelles”⁹⁰. Vooral het optreden van één der redacteurs, Rioust, en de gammele financiële situatie van uitgever Picard, schijnen de oorzaken te zijn geweest van de te geringe impact van de krant op de publieke opinie.

Ook het rechtstreekse toezicht van de Brabantse gouverneur had niet het beoogde effect. Met ingang van januari 1825 werd de controle over de boekhouding van de „Journal de Bruxelles” aan Gréban toevertrouwd. Meer nog: vanaf 5 oktober 1825 nam Van Gobbelschroy, minister van Binnenlandse Zaken, het rechtstreekse toezicht op de financiën en de redactie van de „Journal de Bruxelles” op zich. Hij zocht Claude Gréban aan om daarvoor zijn vertrouwensman in Brussel te worden. De reactie was positief, maar erg koel: Gréban beschouwde de opdracht om de regering in het land meer bemind te maken als eervol, en wenste derhalve geen persoonlijke redenen in te roepen om die opdracht te weigeren⁹¹. De 3.500,- fl. jaargeld die hij in ruil ontving konden niet betalen dat Gréban deze opdracht als een lastige karwei beschouwde⁹².

Tot en met het laatste nummer van de „Gazette des Pays-Bas” (zoals de „Journal de Bruxelles” vanaf 1827 heette), verschenen op 23 september 1830, heeft Gréban zijn opdracht trouw en stipt uitgevoerd. Toch vormde deze krant in de gespannen atmosfeer van september 1830 niet het mikpunt van de patriottische aanvallen. Hoewel spreekbuis van de regering, werd ze toch niet helemaal met dit beleid geïdentificeerd. Ook de regeringsgezinden konden zich moeilijk achter haar optreden scharen⁹³. Strikt genomen heeft de krant dus haar doel gemist. Daarvoor zijn verscheidene redenen aan te halen.

Er zijn geen tekenen die er op wijzen dat Gréban zich niet ten volle voor deze zaak heeft ingezet. Toch blijft hij in zijn correspondentie met Binnenlandse Zaken steeds een afstandelijkheid bewaren, die verraden dat hij zich beschouwt als de ter hulp geroepen manager voor een bedrijf in nood. Hij lijkt niet de bezieling te bezitten die noodzakelijk is om vriend en vijand te overtuigen. Een tweede reden die het gebrek aan succes kan helpen verklaren, zijn de moeilijkheden met verscheidene

(89) A. WARZEE, *Essai historique et critique sur les journaux belges*, Gand, 1845, pp. 67-68.

(90) A. WARZEE, *op. cit.*, pp. 80-82; J. VAN IN, *Priester de Foere en „Le Spectateur belge” (1815-1823)*, Leuven, K.U.L. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1959, pp. 55-57.

(91) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 25.10.1825; A. VAN ROOY, *P.L.J.S. Van Gobbelschroy*, Brussel, V.U.B. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1968, pp. 156-159.

(92) A.R.A.H., *Staatssecretarie - geheim*, b. 5695, 2.9.1826, la P²¹, Van Gobbelschroy aan Willem I, 30.8.1826; K.B. van 2.9.1826; A. VAN ROOY, *op. cit.*, pp. 156-159.

(93) A.R.A.H., *Staatssecretarie - geheim*, b. 5730, 26.4.1830, la T¹³, nota van Tarte over de drukpers.

redacteurs. Bij de aanvang stelde Gréban een complete afwezigheid vast van enig redactioneel beleid. Als uitgever was Picard ook verantwoordelijk voor de inhoud, maar dit belette niet dat de redacteurs Drault en Rioust zowat hun eigen gang gingen. Het herstel van de redactionele eenheid was dan ook Grébans eerste en voornaamste zorg⁹⁴. Drault werd alvast uit de redactie verwijderd en overleed kort daarop. Gréban stelde voor voortaan met tijdelijke krachten te werken : die zouden zichzelf niet zo vlug als een soort overheidsambtenaren beschouwen en konden, indien nodig, gemakkelijker ontslagen worden. Daardoor, en ook door de ziekte en het overlijden van Rioust en Picard, moest Gréban haast vanaf nul herbeginnen⁹⁵. Hij beklaagde er zich regelmatig over dat hij heel wat artikels moest herschrijven om ze publiceerbaar te maken. Ook al had Gréban zijn tijdelijke medewerkers beter in de hand, de redactionele eenheid werd daardoor alvast niet bevorderd. Zo werd Gréban op 30 mei 1826 door Van Gobbelschroy op de vingers getikt omdat twee bijdragen met tegenstrijdige inhoud in éénzelfde nummer opgenomen waren⁹⁶. De kwaliteit van zijn losse medewerkers was ook niet altijd even hoog. Over Baron, Van de Weyer en Descombes kon hij tevreden zijn ; het werk van Rioust, Van Lennep en de Brialmont vond hij vaak stuntelig, en over de niet-politieke bijdragen van Somerhausen, Lauts en Arnault sprak hij zich niet uit⁹⁷.

Ook het feit dat de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de gevolge lijn van de krant bij Van Gobbelschroy en niet bij Gréban lag, was een ernstige rem op een vlot bestuur van de krant. De correspondentie tussen de minister van Binnenlandse Zaken en de hoofdredacteur van de „Gazette des Pays-Bas” puilt uit van instructies vanwege eerstgenoemde en verzoeken om instructies en goedkeuring van de laatste⁹⁸. Elke beslissing van enig belang werd door Van Gobbelschroy genomen ; Gréban was alleen maar de uitvoerder van de bevelen. Het kwam dan ook regel-

(94) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, *Binnenlandse Zaken* aan Gréban, [25.10] 1825 ; *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren van Gobbelschroy*, 23.12.1825.

(95) Gedurende de tweede week van november 1825 werkte ook Barré, een vriend van Froment, mee aan de „Journal de Bruxelles”. Gréban had spoedig twijfels over zijn inzet en zijn kwaliteiten en maakte een eind aan de samenwerking. Tijdens het parlementair jaar 1826-1827 verzorgde Vanden Plas de stenografische opnamen van de kamerdebatten. Tot mei 1827 werkte ook Dumoulin mee aan de redactie van de parlementaire verslagen. Het is niet bekend hoelang hij dit werk verrichtte. In het najaar van 1829 zocht de Reiffenberg, in opdracht van Van Gobbelschroy, naar nieuwe medewerkers. A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 31.10.1825 ; de Reiffenberg aan Van Gobbelschroy, 11.10.1829 ; *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 4.11.1825, 9.11.1825 ; A.R.A.B., *Papieren Van Gobbelschroy*, VIII, pp. 148 r° - v^o, Vanden Plas aan Van Gobbelschroy, 27.5.1827 ; pp. 156 r° - 157 v°, Gréban aan Van Gobbelschroy, 29.5.1827 ; p. 160 r°, Gréban aan Van Gobbelschroy, 31.5.1827.

(96) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Van Gobbelschroy aan Gréban, 30.5.1826.

(97) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 7.2.1826.

(98) Tussen november 1825 en september 1830 wisselden beiden 165 brieven, d.i. ongeveer 1 om de 10 dagen.

matig voor dat Gréban werd teruggefloten wanneer hij op eigen verantwoordelijkheid een artikel met politieke draagwijdte opnam of een reëlik op een bijdrage in een andere krant publiceerde. Het maakte hem dikwijls onzeker, zodat hij nu eens een aankondiging van het ministerie voor Rooms-Katholieke Eredienst niet publiceerde omdat ze niet voorzien was van een officieel brievehouder⁹⁹, en dan weer een koninklijk besluit afdruckte dat nog niet in de Staatscourant verschenen was¹⁰⁰. De chefs van de administraties waren bijgevolg ook niet zeker van de stipte publicatie van hun aankondigingen ; ze bleven die bijgevolg naar alle kranten sturen, waardoor Gréban zijn enige kans op primeurs verspeelde¹⁰¹. Hoewel de krant naar buiten toe een privé initiatief was, bevond Gréban zich er in een situatie waarbij hij afhankelijk was van het vertrouwen van de koning. Op 5 april 1826 diende Gréban zich aan op een audiëntie bij Willem I¹⁰². Aan het slot van het korte gesprek raakt de koning zijn activiteiten bij de „Journal de Bruxelles” aan en wendt zich dan tot de volgende aanwezige. Hoewel de betekenis van de koninklijke woorden Gréban niet zo duidelijk is, brengen ze hem zodanig in de war, dat hij Van Gobbelschroy om uitleg verzoekt en hem laat weten dat hij bereid is ontslag te nemen indien hij geen genade vindt in de ogen van de koning¹⁰³. Enig gevoel voor drama mag Gréban daarbij niet ontzegd worden : heimelijk wenste hij niet liever dan dat Van Gobbelschroy op deze onderwerping zou ingaan en hem van zijn dagelijkse miserie zou ontlasten. De minister van Binnenlandse Zaken heeft het maneuver echter door en hult zich in een diep stilzwijgen. Ook wanneer Gréban stoer met ontslag dreigt in de hoop een grotere financiële vrijheid te krijgen, antwoordt Van Gobbelschroy wijselijk niet¹⁰⁴.

Het groeiende ongenoegen van Van Maanen over de weinig doortastende strekking van de „Gazette des Pays-Bas” maakte ook de positie van Van Gobbelschroy moeilijker. Zeker vanaf 1828 leunde Willem I nauwer aan bij het standpunt van zijn minister van justitie. Van Gobbelschroy en Gréban krijgen door hun uitvoerige correspondentie steeds meer begrip voor elkaars positie : vanaf 1826 spreekt door het officiële schrijven heen een zekere lotsverbondenheid tussen beide mannen¹⁰⁵.

(99) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 8.11.1825, 9.11.1825.

(100) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 26, nr. 945, *Gazette des Pays-Bas*. *Insertie van een Besluit*, Binnenlandse Zaken aan Gréban, 26.4.1830.

(101) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 31.10.1825. Privaat archief de Meeus d'Argenteuil, nr. 30, Binnenlandse Zaken aan Gréban, 2.3.1830 (De bekendmakingen van dit ministerie verschenen voortaan eerst in de „Gazette des Pays-Bas”).

(102) K.H.A., *Archief Hofcommissie Brussel*, Audiëntiën, oktober 1820 - oktober 1821 en 1826-1829 (5.4.1826).

(103) A.R.A.B., *Papieren Van Gobbelschroy*, VII, Gréban aan Van Gobbelschroy, 6.4.1826.

(104) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 8.11.1825.

(105) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 1.3.1826 ; A. VERMEERSCH, *Ontstaan, personele en structurele ontwikkeling...*, II, pp. 536-553.

De voornaamste reden voor de sukkelgang van de „Gazette des Pays-Bas” was de wankele financiële basis waarop het gehele initiatief stoelde. Vóór Picards overlijden op 1 maart 1826¹⁰⁶ had Gréban weinig kijk op de financiële situatie van de krant en wist hij enkel dat per trimester 700,- fl. verlies geleden werd¹⁰⁷. Als uitgever kreeg Picard af en toe bepaalde sommen toegeschoven waarmee hij dan zijn onkosten moest dekken en zijn medewerkers moest betalen. Het gebrek aan regelmaat waarmee Picard zijn financiële steun ontving was echter één van zijn permanente kopzorgen. Ook na diens overlijden, kwam Gréban nog regelmatig bij Van Gobbelschroy tussen om aan te dringen op de uitbetaling van achterstallige rekeningen aan het adres van de weduwe Picard¹⁰⁸. Voor deze laatste was de situatie door de komst van Gréban op de krant wel vereenvoudigd. Op Grébans aandringen werd ze vanaf maart 1826 nog enkel als drukker vermeld en werd ze vergoed in ruil voor het geleverde werk¹⁰⁹. De financiële balansen van de krant werden er echter niet overzichtelijker op. De medewerkers werden voortaan rechtstreeks door het ministerie vergoed en de winst op de advertenties werd ook aan Den Haag afgestaan, zodat de greep van Van Gobbelschroy steeds groter werd en soms knellend was. Een typerend maar niet alleenstaand voorbeeld is de discussie die tussen februari en juli 1828 gevoerd werd over de vergoeding van advertentiekosten voor openbare aanbestedingen. Als algemene regel gold dat slechts 1 % van de aannemingsprijs voor advertentiedoeleinden mocht worden aangewend. De vraag van Gréban was dan ook wie moest instaan voor de betaling van de rest, indien de werkelijke kosten meer dan één procent bedroegen. Gréban maakte daar een principeskwestie van: voor hem moest de krant een gezonde onderneming worden en niet op een verkapte manier bijdragen in de staatsuitgaven. Binnenlandse Zaken voelt de ernst aan waarmee Gréban schrijft en vraagt de koning te beslissen. Die vraagt advies aan Financiën, dat eerst de mening van Binnenlandse Zaken wil horen! Het antwoord van Van Gobbelschroy, dat de krant niet meer dan de toegestane 1 % mag krijgen, wordt langs dezelfde omweg en handig verpakt als compromis, aan Gréban megedeeld. Het status-quo zal in 1828 behouden blijven; ondertussen worden nieuwe voorstellen ingewacht¹¹⁰. Die zijn echter nooit ter tafel gekomen en Gré-

(106) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 1.3.1826; De La Hamaide aan Van Gobbelschroy, 2.3.1826.

(107) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 10.11.1825.

(108) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 14.1.1826, 17.1.1826, 24.1.1826, 2.3.1826; Van Gobbelschroy aan Gréban, 17.1.1826, 20.1.1826.

(109) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 1.3.1826.

(110) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken na 1823*, 1e Afdeling, Algemene Zaken, b. 847, index 1828, p. 133, 14.2.1828, nr. 8, Gréban aan Binnenlandse Zaken; 18.2.1828, nr. 121, Gréban aan Binnenlandse Zaken; 28.2.1828, nr. 2 A, Financiën aan Binnenlandse Zaken; 19.3.1828, nr. 2, Willem I aan Financiën; b. 772, 5.2.1828, nr. 159, Binnenlandse Zaken aan Willem I; 28.2.1828, nr. 2 A, Financiën aan Binnenlandse Zaken; 3.3.1828, nr. 215, Binnenlandse Zaken aan Financiën; b. 773,

bans hoop op een rendabel bedrijf werd weer wat kleiner. Ook op andere terreinen leed Gréban onder de halfslachtigheid waaronder de krant gebukt ging. Zo ontving hij in februari 1826 de opdracht 80 abonnementen te nemen op „La Sentinelle” van Froment, die voluit het regeringsbeleid steunde. Van Gobbelschroy vond dat deze man echter een „min waardig karakter” had en dus niet openlijk kon worden gesteund via vrijstelling van zegelrecht¹¹¹. Ook hier werd Gréban ingeschakeld in aangelegenheden waar hij liever niet bij betrokken raakte. In het najaar van 1828 zat hij opnieuw tussen hamer en aambeeld. In opdracht van Binnenlandse Zaken deed de Administratie van Registratie en Loterijen bij alle kranten-uitgevers navraag naar het restant van hun gezegeld papier en naar hun boekhouding om eventuele misbruiken op het spoor te komen. Van hetzelfde ministerie had Gréban (bij wie inderdaad ongezegelde exemplaren van de krant gevonden werden!) echter opdracht gekregen om zijn boekhouding geheim te houden¹¹².

Het resultaat van al deze factoren was voor Gréban niet zo gunstig. Hij slaagde er niet in het abonentenaantal van zijn krant gevoelig op te drijven. Eén van zijn allereerste maatregelen was het aantal gratis rondgestuurde exemplaren drastisch te verminderen. Waar voorheen niet minder dan 106 personen¹¹³ de krant zonder betaling kregen, schreefde Gréban dit terug tot vier. Wanneer parlementairen de tekst van hun redevoeringen vlug aan de redactie toestuurd werden deze integraal en kosteloos opgenomen en kreeg de auteur het betreffende nummer gratis. De voornaamste slachtoffers van deze maatregel waren overheidsambtenaren en gemeentebesturen, die nalieten om hun abonnementsgeld via hun begroting te vereffenen. De oproep van Van Gobbelschroy, op aandringen van Gréban, opdat meer overheidsinstellingen van deze mogelijkheid gebruik zouden maken, bleef grotendeels onbeantwoord¹¹⁴: in december 1827 haalde de „Gazette des Pays-Bas” zijn recordafname met 628 exemplaren. Het abonentenaantal, dat door het systeem van driemaandelijke abonnementen die om de veertien dagen konden ingaan, voortdurend schommelde, bereikte een dieptepunt van 557 in januari 1829. Nagenoeg 80 % van de exemplaren bleef in de Zuidelijke provincies, waarvoor ze in eerste instantie bedoeld waren. Eén derde van de totale oplage vond een afnemer in Zuid-Brabant en de provincies Oost- en West-Vlaanderen namen elk 10 % voor hun rekening. Er werden niet minder dan elf verschillende abonnementsprijzen toegepast, variërend van 2,83 fl. tot 8,52 fl.

19.3.1828, nr. 2, Binnenlandse Zaken aan Staatssecretarie; b. 776, 12.7.1828, nr. 1 A, Willem I aan Gréban.

(111) H. T. COLENBRANDER, *op. cit.*, IX, 2, p. 124.

(112) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken na 1823*, 1e Afdeling, Algemene Zaken, b. 847, Index 1828, p. 409, 28.7.1828, nr. 6, Gréban aan Binnenlandse Zaken; b. 776, 28.7.1828, nr. 6 A, Binnenlandse Zaken aan Registratie en Loterijen; b. 777, 4.10.1828, nr. 6 A, Registratie en Loterijen aan Binnenlandse Zaken.

(113) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, „bundel 1825”, Afzet van de Journal de Bruxelles; Gréban, Gréban aan Van Gobbelschroy, 24.1.1825.

(114) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 8.9.1826, 13.9.1826; F. BLAUWKUIP, *De taalbesluiten van Koning Willem I*, Amsterdam, 1920, p. 266.

per trimester. De meerderheid van de abonnees betaalde echter het mid-dentarium van 4,72 fl. Van de abonnees was hooguit één derde met naam bekend. De overigen lieten hun krant op de post toekomen of betaalden als burgemeester van hun gemeente. Bij de individuele abonnees ont-waren we talrijke ambtenaren en hoogwaardigheidsbekleders; hoewel niet met zekerheid af te bakenen, kan het aantal personen dat uit vrije wil en uit overtuiging een abonnement nam, dus als een kleine minderheid beschouwd worden¹¹⁵. Vroeger wezen we er al op dat dit persinitiatief van de Nederlandse overheid ook in de Société Générale-kringen weinig populariteit genoot¹¹⁶.

De bijzonder ondankbare omstandigheden waarin Gréban aan de krant moest werken, hadden dus voor hem en zijn opdrachtgevers een zeer frus-trerend resultaat. Het wekt bijgevolg geen verwondering dat deze laat-sten, wanneer de oppositie tegen het bewind toenam en de publieke opinie des te harder moest worden aangepakt, hun toevlucht zochten tot andere personen en andere druksels¹¹⁷. Voor Gréban vergrootte dit al-leen maar het effect van de mislukking.

Er kan nochtans niet beweerd worden dat Gréban zich niet oprecht heeft ingespannen om de krant een beter imago te bezorgen. Zoals gezegd drong hij bij Van Gobbelschroy regelmatig aan op concrete instructies en legde hij hem alle twijfelgevallen voor. Ook drong hij er op aan dat alle officiële berichten liefst eerst naar hem gestuurd zouden worden¹¹⁸. In opdracht van Van Gobbelschroy hield hij zich buiten alle polemieken van doctrinaire aard. Dit verklaart gedeeltelijk dat zowel voor- als tegen-standers de krant te lauw vonden. Deze houding was ook ingegeven door de vrees van zowel Gréban als Van Gobbelschroy het onderspit te zullen delven in de vlijmscherpe discussies met de oppositie, als gevolg van de volgens hen twijfelachtige gegrondheid van de officiële stellingnamen¹¹⁹! Gréban probeerde vooral consequent op te treden, zowel in het intern

(115) In 1820 had de „Journal général des Pays-Bas” een 300-tal abonnees. Zijn opvolger „L’Impartial” schommelde tijdens zijn korte bestaan tussen 100 en 200. De „Journal de Bruxelles” had al iets meer succes: in december 1820 telde het een kleine 400 abonnees, maar in juli 1821 was dit cijfer reeds tot 550 opgeklommen. Gréban heeft dit aantal dus niet noemenswaardig kunnen opdrijven. Het kon echter wel de vergelijking met andere kranten doorstaan: Journal des Flandres: 969 (1830); Messenger de Gand: 736 (1830); Journal d’Anvers: 694 (1830); Journal du Commerce: 440 (1831). Vanaf 300 exemplaren werd een blad leefbaar geacht. A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken na 1823*, 1e Afdeling, Algemene Zaken, nr. 787, Staten van ontvangsten en uitgaven van de „Gazette des Pays-Bas” ingezonden door den heer Gréban te Brussel; E. VOORDECKERS, *op. cit.*, pp. 283, 344; H. DE BORGER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Antwerpse pers. Repertorium 1794-1914*, Leuven-Parijs, 1968, pp. 352, 362 (I.C.H.G., Bijdragen 49); A. VERMEERSCH, *Ontstaan, personele en structurele ontwikkeling...*, pp. 390, 395, 404, 411.

(116) L. FRANÇOIS, *De reacties...*, p. 428.

(117) Zie noot 87; H. T. COLENBRANDER, *Willem I en de Mogendheden (1815-1824)*, De Gids, I, 1931, pp. 381-382; Y. SCHMITZ, *Guillaume Ier et la Belgique*, Bruxelles, 1945, pp. 276-277.

(118) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, Gréban, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 31.10.1825.

(119) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 24.11.1825.

beheer van de krant, als naar buiten toe. Medewerkers die zich niet voegden naar zijn wensen werden op straat gezet¹²⁰, terwijl ook parlementairen van de oppositie hun redes gratis konden laten verschijnen. Een handig figuur als de Stassart liet in de kritieke jaren vóór 1830 niet één kans daartoe voorbijgaan¹²¹.

Tot nu toe hadden we het enkel over de rol van Gréban als beheerder van de „Journal de Bruxelles”, later „Gazette des Pays-Bas”. Uit zijn correspondentie met Van Gobbelschroy is het echter ook mogelijk enkele van zijn politieke stellingnamen te distilleren. In de eerste plaats staat Gréban pal achter de oprichting van het Filosofisch College: niet alleen laakt hij het verzet van de clerus tegen deze instelling, maar hij haalt ook een decreet van Maria-Theresia van 22 december 1755 boven. Gréban wenste dit integraal te publiceren om aan te tonen dat deze om haar goedheid en wijsheid geroemde keizerin, hervormingen voorstond die veel verder gingen dan Willem I met het Filosofisch College beoogde. Vooral de Jezuïeten zouden volgen Gréban daardoor een toontje lager zingen¹²². Het probleem van de ministeriële verantwoordelijkheid werd door Gréban steeds zorgvuldig ontweken: gezien het principe niet in de grondwet stond ingeschreven, had het geen zin om er politieke discussies over te voeren¹²³. In het najaar van 1829 drong Gréban bij Van Gobbelschroy aan op een krachtiger regeringsbeleid. Dit was volgens hem de wens van allen die de regering gunstig gezind waren. De verlichten onder hen verlangden ook een toegeving op het vlak van de taalwetgeving. Die grief sprak de mensen aan, terwijl de andere veel abstracter waren. Gréban distantieerde zich ook van Schuermans, die door zijn eigengereid optreden de overheid slechts schade berokkende¹²⁴. Schuermans, die zijn opinie ondermeer vertolkte in bijdragen die hij naar de „Gazette des Pays-Bas” opstuurde, trad Gréban uiteindelijk ook bij. Zelfs hij, die voorheen een vurig verdediger van de taalwetgeving was geweest, drong bij Van Maanen aan op concessies. Het ontwerp van taalbesluit van 9 januari 1830, dat resulteerde in het decreet van 4 juni 1830, kwam in zo'n mate aan de verzuchtingen tegemoet, dat Gréban alvast meende dat het moeilijk zou zijn om nog even verregaande voorbeelden van vrijgevigheid te vinden¹²⁵.

(120) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 23.12.1825.

(121) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 26, dossier 932, *Insertie in de Gazette des Pays-Bas van eene redevoering van de heer Sytzama*, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 25.3.1830.

Gréban zet dit standpunt uiteen naar aanleiding van het incident-Sytzama. Dit tweede-kamerlid had volgens Gréban te lang gewacht om zijn tekst in te sturen. Daardoor had dit document zijn actualiteitswaarde verloren. Gréban oordeelde dus dat Sytzama de 25 gulden drukkosten moet betalen.

(122) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 4.11.1825, 9.11.1825.

(123) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 7.5.1825; H. T. COLENBRANDER, *Gedenkstukken...*, IX, 2, p. 340.

(124) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 20.12.1829, 21.12.1829.

(125) F. BLAUWKUIP, *op. cit.*, pp. 290-291, 295-296.

In december 1829 ten slotte meende Gréban dat het ontwerp van perswet, dat toen in de Tweede Kamer ter discussie lag en even later verworpen zou worden, ook voor de regeringsgezinde pers niet deugde. Natuurlijk had de „Gazette des Pays-Bas” geen nieuwe perswet nodig: voor haar was de persvrijheid reeds voldoende gegarandeerd; zo redeneerde men althans bij de opposanten¹²⁶.

De revolutie van 1830 kwam voor Gréban meer dan ongelegen. De uitwerking van zijn plan om de „Gazette des Pays-Bas” een ander lettertype en een groter formaat te geven, was volop in uitvoering. De weduwe Picard zou de letters aankopen met geld dat door de regering voorgeschoten zou worden; het formaat zou iets groter worden¹²⁷. De heftigste tegenstander van het plan was Libry-Bagnano, uitgever van „Le National”, die onverbloemd de visie van de regering verdedigde en die, hoewel van jongere datum, toch reeds een 5 à 600 abonnees telde. Libry-Bagnano vreesde blijkbaar de versterkte concurrentiepositie van Gréban, en liet niet na om bij Van Maanen daarover zijn beklag te maken. Terzelfdertijd gaf hij de opdrachtgevers van Gréban een veeg uit de pan: het officiële karakter van de „Gazette des Pays-Bas” is dodelijk voor de regering want de medewerkers van de krant zijn zelf de grootste vijanden van de regering en vooral de inzet en toewijding van Gréban laat veel te wensen over¹²⁸. Niet iedereen was deze mening toegedaan. De Oostenrijkse gezant in Brussel prees nog op 24 augustus 1830 de gematigde toon van de „Gazette des Pays-Bas”. Ze zou nog meer lezers tellen, indien ze wat minder antikerikaal was. Als regeringskrant in een land met een grotendeels katholieke bevolking kon je het niet volhouden als je zo hard en zo vaak tegen de clerus schreef¹²⁹.

Als vertrouwensman van de regering rapporteerde Gréban nagenoeg elke dag over de gebeurtenissen in Brussel. Op 1 september 1830 brengt hij verslag uit over de intocht van de prins van Oranje in Brussel¹³⁰. Hij looft de moed en het heldhaftig optreden van de kroonprins en interpreteert diens solo-rit in gestrekte vlucht, tijdens de tweede helft van het parcours, als de enige kans om niet de gevangene van de opstandelingen in het Brusselse stadhuis te worden. Aan patriottische zijde gold deze vlucht als het bewijs van de angst en de lafheid van de prins. Voor

(126) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 21.12.1829; A. BARTELS, *Documents historiques sur la révolution belge*, Bruxelles, 1836, p. 13.

(127) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 5, dossier 217, *Gréban*, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 22.2.1830; Binnenlandse Zaken aan Gréban, 1.3.1830.

(128) A.R.A.H., *Staatssecretarie - Kabinet*, b. 6194, Libry-Bagnano aan Willem I, 25.8.1830; MYSOCHLORATUS, *La Ville Rebelle ou les Belges au tribunal de l'Europe; suivi d'une courte réponse à M. le général-major comte de Bylandt*, La Haye, 1831, pp. 275-277.

(129) P. POULLET, *Relations inédites sur les débuts de la révolution belge de 1830*, Bruxelles, 1897, pp. 21-24.

(130) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 28, dossier 973 II, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 1.9.1830, 2.9.1830; *Buitenlandse Zaken*, b. 795, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 4.9.1830, 5.9.1830, 6.9.1830, 8.9.1830; H. T. COLENBRANDER, *Gedenkstukken...*, X, 4, pp. 103-104, 106, 115-116.

Gréban is 1 september 1830 een trieste dag: ofwel zal aan de koninklijke macht een grote slag toegebracht worden, ofwel zullen militair geweld en bloedvergieten noodzakelijk zijn om de troebelen te beëindigen. De volgende dag is Gréban iets optimistischer. Door te ontkomen aan de opstandelingen is de prins van Oranje weer een machtsfactor van belang geworden binnen Brussel. Alles is nog te redden, als er maar zonder aarzelen twee toegevingen gedaan worden. Als offer voor het algemeen welzijn moet aan Van Maanen ontslag gegeven worden en het Hoog Gerechtshof moet opgesplitst worden in twee secties, waarvan één in Brussel gevestigd moet worden. Ter overreding voegt Gréban er nog aan toe: „L'histoire n'a jamais blâmé Henri IV d'être entré dans Paris, en disant que cette ville valait bien une messe”. Het stilzwijgen van Den Haag verontrust Gréban, maar zijn schoonzoon Noël zorgt voor het contact met de Oostvlaamse gouverneur Van Doorn en de hertog van Saksen-Weimar. Op de avond van 4 september 1830 smeekt hij Van Gobbel-schroy dat deze de koning ervan zou overtuigen toe te geven aan de Brusselsese eisen; de hertog van Arenberg staat immers op het punt om, met Franse steun, de Belgische kroon aangeboden te worden. Gréban weet zeker dat hij hem zal aanvaarden. Op de steun van de burgerwacht kan hij alvast rekenen nadat hij hen dagelijks ruim van drinkgeld voorzien heeft. Bovendien doen geruchten de ronde over de vorming van een voorlopige regering¹³¹ en dreigt er ook oproer in Gent. Op 5 september 1830 heeft Gréban het gerucht opgevangen dat de Zuidnederlandse parlementairen, die toen in Brussel waren, zich niet naar Den Haag zouden willen begeven voor de extra-zitting van de Staten-Generaal. De proclamatie van de koning, waarin o.m. die bijeenroeping werd aangekondigd, had volgens Gréban enkele dagen eerder nog kunnen volstaan. Op 6 september 1830 is dit voor de opstandelingen niet meer voldoende. Door de zwakte en de besluiteloosheid van de overheid worden ze steeds drierter in hun eisen en ook de toon en de woordkeuze van het bericht van Van Maanens ontslag zullen nu een averechts effect hebben. Gréban vreest zo'n hevige reactie dat hij het bericht niet in zijn krant durft opnemen. Voor zover ze nog aangeplakt worden, worden de officiële proclamaties altijd weer afgerukt in de loop van de nacht, luidt het op 8 september. Bovendien verhoogt de spanning in Brussel door de aankomst van 300 „sinistere” Luikenaars¹³² en door het bericht dat 4 à 500 jongelui uit Doornik op komst zijn.

Spijtig genoeg hervat Gréban zijn éénrichtingscorrespondentie pas een week later. Maar in feite blijkt er niet zo veel veranderd: de gemoederen zijn op 15 september nog steeds verhit, hoewel er geen samscholingen zijn. „Je pense que le gouvernement peut encore prévenir de grands mal-

(131) De volgende namen werden genoemd: de Brouckère (Binnenlandse Zaken), de Sécus (Buitenlandse Zaken), de Gerlache (Justitie), de Celles (gouverneur van Brabant), de Stassart (gouverneur van Namen).

(132) Daarmee bedoelde Gréban het derde detachement der Luikse vrijwilligers, dat onder de leiding stond van Ch. Rogier en Rasquinet, en dat op 4 september uit Luik vertrok en in de namiddag van 7 september in Brussel aankwam. P. HARSIN, *Liège et la révolution de 1830*, Liège, 1930, p. 58.

heurs, mais je suis convaincu qu'il n'y a plus un jour à perdre pour donner des explications franches, positives et pour prouver qu'il existe encore", bezweert hij Van Gobbelschroy, aan wie hij ook laat weten dat binnen de burgerwacht een commissie gevormd werd om een antwoord op te stellen op de rede van de koning bij de opening van de Staten-Generaal op 13 september 1830. Onbeschaamd, vindt Gréban: dit is een prerogatief van de kamerleden zelf¹³³! Op 17 september 1830 krijgt prins Frederik een ontwerp van koninklijk besluit mee dat hij, al dan niet in aangepaste vorm, moet publiceren wanneer hij zou besluiten om Brussel gewapenderhand te heroveren. Op 22 september 1830 is het zover en zoals gepland drukt Gréban de proclamatie af in zijn „Gazette des Pays-Bas". De ontbinding van de „Commission de Sûreté" en de uitzuivering van de Burgerwacht waren de meest opvallende bepalingen¹³⁴. De Brusselse reactie daarop, eindigend met de terugtocht van het Nederlandse leger, is bekend. Voor Gréban was de publikatie van deze proclamatie er te veel aan: op 23 september verscheen zijn krant voor het laatst en achtte hij het raadzaam om enige tijd onder te duiken¹³⁵. Waar hij zich schuil hield is niet bekend. Volgens Libry-Bagnano, die hem allesbehalve gunstig gezind was, zou Gréban in het najaar van 1830 werkzaam geweest zijn bij de „Journal de la Haye". Hij zou er zelfs wegens indiscreties over zijn werk in Haagse cafés en pogingen tot omkoperij in het begin van september 1830 aan de deur gezet zijn¹³⁶. In hoeverre deze aantijgingen op waarheid berusten is niet te achterhalen. Feit is alvast dat Gréban op 30 december 1830 weer in Brussel is en er voor het Voorlopig Bewind een aanvaardbaar figuur is. Op voordracht van de administrateur-generaal van Financiën benoemt het Voorlopig Bewind hem tot secretaris van de Société Générale, met een vergoeding van 4.500,- fl. per jaar¹³⁷. Na gouverneur de Meeus wordt Gréban plots de tweede man aan de top van de bank. De motivatie voor dit toch vreemde besluit is niet bekend. Iedereen was van Grébans activiteit binnen de „Gazette des Pays-Bas" op de hoogte. Het is mogelijk dat hij ingehuurd werd in de hoop dat hij informatie uit het Noorden zou doorspelen. Of rekende men op een toegeeflijke houding van Willem I tegenover „zijn" bank. De Nederlandse koning bleef immers de voornaamste aandeelhouder! Misschien ook verkreeg

(133) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 28, dossier 973 II, Gréban aan Binnenlandse Zaken, 15.9.1830.

(134) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken - Kabinet*, b. 28, dossier 973, Binnenlandse Zaken aan Willem I, 18.9.1830; R. DEMOULIN, *Les journées de septembre 1830 à Bruxelles et en province. Etude critique d'après les sources*, Liège, 1934, pp. 273-274 (Bibliothèque de la Faculté de philosophie et lettres de l'Université de Liège, fasc. LXIII); C. GERRETSON, *Muiterij en Scheuring, 1830*, Leiden, 1936, II, p. 10; R. DEMOULIN, *La révolution de 1830*, Bruxelles, 1950, pp. 42-43 (Notre Passé).

(135) A.R.A.H., *Binnenlandse Zaken na 1823*, 1e Afdeling, Algemene Zaken, b. 786⁷, 18.10.1830, nr. 6, de Brialmont aan Binnenlandse Zaken, 7.10.1830.

(136) A.R.A.H., *Staatssecretarie - Kabinet*, b. 6194; Libry-Bagnano aan de Secretaris van Staat, 8.12.1830.

(137) A.R.A.B., *Archief Société Générale*, nr. 32, Benoemingsbesluit, 30.12.1830; nr. 110, Société Générale aan Financiën, 25.2.1831; Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 80, Benoemingsbesluit, 30.12.1830.

hij die post als compensatie voor de geleden verliezen, zoals met de Meeus het geval was¹³⁸. Of dankte hij het aan de steun van Van de Weyer, zijn vroegere medewerker?

Als secretaris van de „Société Générale” heeft Claude Gréban het beleid van de bank weinig of niet persoonlijk beïnvloed. Als vertrouwensman van Willem I heeft hij in de jaren twintig heel wat ervaring kunnen opdoen. Die kon hij na de Belgische onafhankelijkheid ter beschikking stellen, wanneer de Nederlandse top (president Repelaer van Driel en secretaris Beerenbroeck) verdwenen was. Maar naar buiten toe is vooral het optreden van gouverneur de Meeus en van de directeurs van doorslaggevende betekenis geweest. Claude Gréban schijnt naast zijn gewone activiteiten¹³⁹ vooral betrokken te zijn geweest zowel bij de voorbereiding als bij de eigenlijke onderhandelingen met Nederland over de financiële afwikkeling van de gevolgen van de revolutie¹⁴⁰. Daardoor was hij in staat om via Van Gobbelschroy de nodige adviezen aan de Nederlandse koning te geven opdat die zijn in de bank geïnvesteerde kapitaal veilig zou kunnen stellen. Vooral in de jaren 1835-1838 was Gréban daarvoor druk in de weer. Toen in maart 1838 bleek dat Den Haag alweer op de hoogte was van de Brusselse plannen, wist Leopold I nog steeds niet wie de verantwoordelijke voor het lek was. Gréban zelf beleefde toen echter niet zijn rustigste momenten en met angstzweet in de handen vroeg hij Van Gobbelschroy om de bevestiging dat alle bezwarende documenten of vermeldingen van namen wel vernietigd waren. Gréban is er uiteindelijk in geslaagd om het persoonlijke aandelenpakket van Willem I volledig buiten de overeenkomst tussen de Belgische en Nederlandse regeringen te houden¹⁴¹.

Op een tweede punt had Gréban echter minder succes. De kapitaalsverhoging van de „Société Générale” in 1837 had een dubbel oogmerk. Enerzijds zou de aanvoer van vers kapitaal de bank in de gelegenheid stellen om deel te nemen aan de aanleg van de spoorweg Parijs-Brussel¹⁴², maar anderzijds zou het overwicht van het aandelenpakket van de Nederlandse koning gevoelig verkleind worden. Vooral Leopold I was deze

(138) B. S. CHLEPNER, *La Banque en Belgique. Etude historique et économique. I. Le marché financier belge avant 1850*. Bruxelles, 1926, pp. 57-58.

(139) De lectuur van B. GILLE, *Lettres adressées à la maison Rothschild de Paris par son représentant à Bruxelles. Présentées et annotées*, Louvain-Paris, 1961-1963 (C.I.H.C., Cahiers 19 et 23) verschaft daarover enig inzicht. Zo stond Gréban o.m. in voor de redactie van de jaarlijkse nieuwjaarswensen aan de vorst. A.R.A.B., *Archief Société Générale*, nr. 33, 1838-1865, *Minutes de discours de nouvel an au Roi*.

(140) L. FRANÇOIS, *Nederland en de Société Générale...*, p. 179-222, en de aldaar vermelde bronnen.

(141) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795 b, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 13.3.1836.

(142) Deze operatie zinde de harde orangisten niet: binnen de 24 uur zou Frankrijk nu troepen tot in het hart van het land kunnen brengen, wat voor Nederland een ernstige bedreiging vormde. Dit belette Gréban niet om daarover met Rothschild te onderhandelen. K.H.A., *Archief Grégoire (G5)*, b. X, d, Correspondentie 1836, de Liagre aan Grégoire, 28.12.1836; Privaat archief de Meeus d'Argenteuil, nr. 156, Rothschild aan Gréban, 18.12.1845.

maatregel gunstig gezind. Reeds in oktober 1836 stelde Gréban Willem I op de hoogte van de verhoogde kapitaalsuitgifte. Net als Van Gobbelschroy, adviseerde hij de koning gebruik te maken van de mogelijkheid om zijn oude aandelen, gekocht aan 500 gulden, te ruilen voor nieuwe, die aan 700 gulden zouden worden aangeboden. Per stuk zou hij 200 gulden bijbetalen, maar een vergoeding van 600 gulden ontvangen. Bovendien kon hij zijn gehele aandelenpakket verkopen, tussen de opname van zijn nieuwe aandelen en de betaling ervan. Aldus zou hij kunnen profiteren van de te verwachten koersstijging tot 850 gulden. De Nederlandse minister van financiën vreesde — terecht, zoals later bleek ¹⁴³ — dat deze enorme transactie de beurswaarde zou doen dalen en raadde elke deelname van de koning af. De Nederlandse koning is uiteindelijk volledig buiten deze operatie gebleven omdat de directie van de bank op de valreep besliste dat ze zelf zou oordelen wie de nieuwe aandelen mocht kopen ¹⁴⁴. Uiteindelijk is de kwestie van de afkoop van de aandelen van de Nederlandse koninklijke familie volledig naar de wensen van de „Société Générale” verlopen. De onverzettelijkheid van de Meeus overwon alle tegenstand ¹⁴⁵. Grébans optreden had er toe bijgedragen dat dit onderdeel van het dossier buiten de politieke discussies bleef.

Voor het overige beperkten Grébans orangistische activiteiten zich tot het doorspelen van informatie tegen betaling over wat in Brussel te gebeuren stond. Hij was echter niet bij de leidinggevende figuren van de beweging ¹⁴⁶.

De kansen op restauratie worden door Gréban nu eens positief en dan weer negatief ingeschat. In maart 1831 meent hij dat een grote Europese oorlog onvermijdelijk is, dat elke stabiliteit in België verdwenen is, maar dat de orangisten er sterker staan dan ooit tevoren ¹⁴⁷. Maar precies vier jaar later staan hij en zijn medestanders nog altijd even ver. Het representatief systeem heeft zijn onvermogen volgens Gréban ten volle bewezen en de contra-revolutie heeft moreel reeds plaatsgegrepen. Enkel het praktische verloop is nog onbekend... ¹⁴⁸.

(143) De daling trad inderdaad op en pas eind 1837 had de koers zich op zijn vorig niveau hersteld.

(144) A.R.A.H., *Staatssecretarie - geheim*, b. 5799, 4.12.1836, la G⁴², 12.12.1836, la U⁴³, Van Gobbelschroy aan de Secretaris van Staat.

(145) L. FRANÇOIS, *Nederland en de Société Générale...*, pp. 192-193.

(146) H. T. COLENBRANDER, *Het Orangisme*, De Gids, III, 1936, pp. 64-80. De harde orangistische kern liep trouwens niet hoog op met de „prétendus orangistes de la banque qui ne se font pas scrupule de chanter les éloges du prince Léopold et de ses conceptions philanthropiques ; ...” (30.11.1836) en „La Société Générale a décidément jetté la masque et les orangistes que nous pouvions y compter n'y sont plus que pour le nom : l'omnipotence de Meeus a triomphé et c'est trop tard qu'on s'est décidé à l'attaquer” (4.12.1836). K.H.A. *Archief Grégoire (G5)*, b. X d., Correspondentie 1836, Castillon aan Grégoire.

(147) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795 b, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 14.3.1831. De geregelde correspondentie tussen beiden bevat in hoofdzaak informatie over Van Gobbelschroys vermogen in België en talrijke anekdoten over Belgische vooraanstaanden, die meestal met een geheime code aangeduid worden.

(148) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795 b, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 29.3.1835.

Korte tijd later, meer bepaald in november 1835, begint Gréban te twijfelen aan de haalbaarheid van de restauratiepogingen. Meer en meer begint hij rekening te houden met een aansluiting van België bij Frankrijk of met een opdeling van België tussen Nederland en Frankrijk¹⁴⁹. In mei 1838 buigt Gréban zich ook over de vraag of België en Nederland het verdrag der XXIV artikelen zullen aanvaarden. In orangeristische kringen heerst de overtuiging dat de verwerping kan leiden tot oorlog waarbij België's onafhankelijkheid in het gedrang komt. Bij Gréban gelden op dat ogenblik al lang andere redeneringen: een aanvaarding of een verwerping leidt onvermijdelijk tot een hausse of een baisse op de beurs¹⁵⁰. Dat is voor hem van zeker belang want vanaf 1831 heeft hij zich een aantal aandelen van de „Société Générale” aangeschaft¹⁵¹ en heeft hij zich ook in verscheidene dochterondernemingen ingewerkt. Zo is hij tussen 1831 en 1844 commissaris van de „Société du Renard”, die locomotieven en stoommachines produceerde. De financiële crisis van 1838 lokte echter een economische depressie uit die de maatschappij fataal werd. Tussen 1840 en 1842 was Gréban er bovendien directeur-beheerder en onderhandelde hij onder andere met het ministerie van Openbare Werken, waaruit een bestelling van vier locomotieven resulteerde¹⁵². Ook in de „Société de Bruxelles...” en de „Société des capitalistes réunis dans un but de mutualité industrielle” trad Gréban op als commissaris. Hij was ook beheerder van de „Charbonnage Grand-Conti et Spinois” (1839) en commissaris van de „Charbonnages Bellevue, Baisieux, Dour et Thuin”¹⁵³. Als medeondertekenaar van een petitie (mei 1840) steunde hij de plannen van de „Société Civile” om in de Brusselse Leopoldwijk een nieuw justitiepaleis te bouwen¹⁵⁴.

Claude Gréban is secretaris van de „Société Générale” gebleven tot aan zijn overlijden, op 75-jarige leeftijd, op 8 juni 1850¹⁵⁵. Vereremerkt met

(149) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795 b, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 27.11.1835, 28.11.1835.

(150) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795 b, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 16.5.1838.

(151) L. FRANÇOIS, *De reacties van de aandeelhouders...*, p. 458.

(152) A. MOUREAUX-VAN NECK, *Une expérience malheureuse de la Société Générale de Belgique, la Société de Renard (1837-1844)*, Cahiers Bruxellois, XIII, 1968, 2-3, pp. 102, 111-112, 123, 156, 184.

(153) M.L.F.B., TRIOEN, *Collection des statuts de toutes les sociétés anonymes et en commandite par actions de la Belgique...*, Bruxelles, 1839, II, pp. 239-243; M. LEVY-LEBOYER, *Les banques européennes et l'industrialisation internationale dans la première moitié du XIXe siècle*, Paris, 1964, pp. 612, 614, 630; J. LAUREYSSENS, *op. cit.*, pp. 521, 642.

(154) E. WITTE, *De Société Générale als drukkinggroep. Een concreet voorbeeld: de grondspeculaties rondom het Brusselse justitiepaleis, 1838-1840*, Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, I, 1969, 1, p. 19.

(155) *Le Centenaire de la Société Générale de Belgique, 1882-1922*, Bruxelles, 1922, p. 271. — Hij werd opgevolgd door Doffegnies, die op 18 november 1850 aangesteld werd. B. GILLE, *op. cit.*, II, p. 296.

het ridderschap in de Leopoldsorde¹⁵⁶ en het Légion d'Honneur¹⁵⁷, bevriend of verwant met heel wat belangrijke personaliteiten op politiek, industrieel of financieel vlak, en bezitter van een zeker vermogen¹⁵⁸, had hij uiterlijk nog maar weinig over van de enthousiaste vrijwilliger in het Franse revolutionaire leger. Om de volledige integratie in het Belgische politico-financiële establishment, waar ook de volgende generaties toe behoorden, waar te maken, heeft Claude Gréban koortsachtig de verschillende mogelijkheden uitgeprobeerd: de ambtenarij, de textielnijverheid, de journalistiek en het bankwezen. Hij bleef zich van zijn mislukkingen steeds bewust en wist goed dat hij soms alleen kon standhouden dank zij de steun van bovenaf. En wanneer hij meer succes had, zoals in de „Société Générale”, dan besefte hij maar al te goed dat hij moest werken om den brode¹⁵⁹. Wellicht is het die dwang geweest die hem wat gevoelig maakte voor het genot van de „extra-legale” voordelen, waartoe hij in de loop van zijn leven — soms tot zijn scha en schande — de gelegenheid had.

(156) S.A. Brussel, *Burgerlijke Stand*, Overlijdens, 1850/1, f° 210, nr. 2099, 10.6.1850.

(157) Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 87, Buitenlandse Zaken (Frankrijk) aan Gréban, 18.11.1842, 2.11.1843.

(158) Vóór 1851 waren de erfgenamen in rechte lijn enkel verplicht om de onroerende goederen van de overledene aan te geven. De concrete omvang van het bezit van Claude Gréban is dus niet bekend. We weten enkel dat hij bij zijn overlijden geen onroerende goederen bezat. Ook de erfenisaangifte van Marie Van Aken, overleden te Brussel op 30 maart 1844, vermeldt slechts: „Que la même succession ne comprend aucun bien immeuble, qu'il ne s'est opéré, par le décès, ni dévolution de fideicommiss ni cessation d'usufruit”. A.R.A.B., *Administratie van Registratie en Domeinen*, reeks 187, *Registratie van Successies*, kantoor Brussel, 4e trim. 1844, nr. 384, vol. 46, 2.10.1844; kantoor Brussel II, 3168, nr. 537, vol. 2, déposé le 18.12.1850; Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 404, Overlijdensbericht C. Gréban, 11.6.1850.

(159) A.R.A.H., *Buitenlandse Zaken*, b. 795 b, *papieren Van Gobbelschroy*, Gréban aan Van Gobbelschroy, 13.3.1836; A.R.A.B., *Correspondentie de Stassart*, nr. 859, *Gréban*, Gréban aan de Stassart, 25.9.1843.

BIJLAGE 1

GENEALOGIE VAN DE FAMILIE GRÉBAN DE SAINT-GERMAIN

GRÉBAN DE SAINT-GERMAIN Jacques Bénigne

- ° Lisy-sur-Ourcq, 3 november 1700 - † Dijon, 6 juli 1782, „maître particulier des Eaux et Forêts du Dijonnais” en daarvoor advocaat bij het Parlement van Parijs.
- x Dijon, 7 juni 1768, Claudine Bergier, dochter van Jacques, procureur bij het rekenhof van Dijon, en van Marguerite Augé.
- 1. Marguerite Nicole Claude, ged. Dijon, 18 april 1769,
x 2 november 1791 met Philibert Chapuis, „homme de loi”.
- 2. Jean-Jacques Augustin, ged. Dijon, 15 januari 1771.
- 3. *Claude-Joachim*, ° Dijon, 6 februari 1775, ged. 23 februari 1775,
† Brussel, 8 juni 1850
x Gent, 9 april 1802, Marie-Anne Van Aken, ° Gent, 14 juni 1778,
† Brussel, 30 maart 1844, dochter van François-Norbert en Anne-Marie Roosen.
  - a. Marie, ° Gent, 17 januari 1803, † Brussel, 7 oktober 1877, x Gent, 11 oktober 1821, Jean-Félix Noël, ° Brussel, 13 juni 1790, † Brussel 24 juni 1869, ingénieur, directeur-generaal van Bruggen en Wegen en van het Mijnwezen.
  - b. Elise, ° Gent, 2 augustus 1806, † Brussel, 27 maart 1825, x Brussel, 18 mei 1824, Jean-P.-J. Barbanson, ° Brussel, 9 juli 1797, † Brussel, 21 mei 1883, advocaat, lid van het Nationaal Congres, Senator, vice-gouverneur van de Société Générale, gemeenteraadslid van Brussel.
  - c. Joachim-L.-Jules, ° Gent, 31 december 1809, † Toulon, 16 juni 1843 ; surnumerair geëmployeerde „bij Waterstaat te Delft (1829)”; rentenier op wachtgeld (1833).
  - d. Charles, ° Gent, 23 november 1813, † Elsene, 10 mei 1871, advocaat bij het beroepshof te Brussel, directeur van de Société Générale, voorzitter van de Bank van Antwerpen ; eigenaar ; x Diegem, 28 augustus 1838, Louise d'Orjo de Marchovelette, ° Namen, 7 maart 1817, † Elsene, 11 juni 1877.

Bron :

A.R.A.H., *Staatssecretarie*, b. 3227, 6.1.1830, nr. 113 ; b. 3768, 8.1.1833, nr. 59 ; BOREL D'HAUTERIVE, *Gréban*, *Annuaire de la Noblesse de France*, 1858, pp. 211-215 ; Ph. DU BOIS DE RYCKHOLT, *op. cit.*, pp. 308-314 ; J. LAUREYSSENS, *op. cit.*, p. 642.

BIJLAGE 2

GENEALOGIE VAN DE FAMILIE VAN AKEN

Van Aken Franciscus Norbertus, ° 1746, † ?, vóór 1802, handelaar, gehuwd op 25.10.1766 met Roosen Anna Maria Francisca, ° 23.5.1745, † 20.1.1816.

1. Van Aken Norbertus Ludovicus, ° Gent, 25.2.1767, † Wondelgem, 15.11.1832, negociant, fabrikant, lid gemeenteraad Gent (1794-1795, 1804-1817), prefectuurraad (1804-1814), provinciale staten (1817-1830), tweede kamer (1815-1817), x Vleminckx Catharina, ° 10.5.1771, † 10.5.1845.
  - a. Van Aken Marie Antoinette,
  - b. Van Aken August Ferdinand,
  - c. Van Aken Nathalia Josephina,
  - d. Van Aken Adela Norbertine,
2. Van Aken Maria Catharina Benedicta, ° Gent, 16.11.1768, † Gent, 2.12.1797, x in 1797 met Speelman Joannes, ° Gent, 13.1.1754, † Gent, 16.11.1831, fabrikant, schepen Gedele (1789-1790), lid gemeenteraad (1794, 1804-1817), Kamer der Volksvert. 1832-1833.
3. Van Aken Petrus Joannes, ° Gent, 24.6.1770, † ?, 31.12.1847, kandidaat-lid provinciale staten (1816), x Speelman Sophie, ° ?, † Wondelgem, 1.5.1864, dochter van François en Marte-Barbe Clemmen
  - a. Van Aken (meisje)
  - b. Van Aken Eduard
4. Van Aken Francisca Coleta, ° Gent, 3.4.1772, † Wondelgem, 4.2.1819, x Vissens Livinus
  - a. Vissens Anna Maria
  - b. Vissens Adela Maria
  - c. Vissens Emilia Coleta
  - d. Vissens Désiré Aimé
  - e. Vissens Eugenius Joannes
5. Van Aken Josephus Livinus, ° Gent, 10.10.1773, † ?, x De Snoecq Maria, ° ?, 16.4.1773, † Wondelgem, ...9.1849.
  - a. Van Aken Sophie, ° ?, † Gent, 8.4.1871
  - b. Van Aken August, ° ?, † Batavia
  - c. Van Aken Adolf, ° ?, † Wondelgem, ...12.1861
  - d. Van Aken Joannes, ° ?, 15.4.1802, † Wondelgem, 23.12.1881
6. Van Aken Anna Maria, ° Gent, 24.7.1775, † Gent, 30.8.1775
7. Van Aken Joannes Ludovicus, ° Gent, 9.10.1776, † Gent, 20.4.1847, x Roosen Catharina, ° ?, † ?, 14.5.1824
  - a. Van Aken Benedictus, ° ?, 30.6.1802, † Gent, 25.9.1829
  - b. Van Aken Norbertus
  - c. Van Aken Clotilde, ° 19.9.1808, † St-Amansberg, 27.7.1889, begijn
  - d. Van Aken Coralie, ° 1810, † ?, 21.4.1872, religieuze
  - e. Van Aken Eliza, ° Gent, 21.6.1823, † ?, 20.11.1904, begijn
8. VAN AKEN Maria Anna, x Gréban de Saint-Germain Claude-Joachim (zie bijlage 1).
9. Van Aken Theresia Coleta, ° Gent, 22.12.1779, † Gent, 28.11.1854 x De Meulemeester Joannes, ° ?, 1775, † Gent, 10.2.1838, bankier, lid gemeenteraad Gent, provinciale staten.
  - a. De Meulemeester Jeanne, ° Gent, 1802, † Gent
  - b. De Meulemeester Eleonora
  - c. De Meulemeester Gustave, ° Gent, 1806

10. Van Aken Carolina Maria, °Gent, 5.4.1781, †Gent, 2.6.1782.
11. Van Aken Carolina Maria, °Gent, 19.10.1782, †Gent, 15.11.1782.
12. Van Aken Franciscus Maria, °Gent, 23.7.1784, †Milaan, 28.9.1858, x Carpentier Adelaïde.
  - a. Van Aken Adelaïde
  - b. Van Aken Desideer, †Parijs, 9.1.1835
13. Van Aken Carolus Norbertus, °Gent, 19.2.1787, †?, juli 1826, x De Kuyper Cornelia, °Rotterdam, 12.11.1789, †Gent, 15.5.1868.
  - a. Van Aken Stephanie
  - b. Van Aken Mathilda, °29.10.1813, †Gentbrugge, 29.10.1849, x Metdepenningen Hippolyte, °Gent, 21.3.1799, †Gent, 6.10.1881, advocaat.

Bron :

U.B.G., *Handschriftencollectie*, Hs. 3058, *Notes généalogiques, de quelques familles bourgeoises de la ville de Gand*, pp. 44-45, 49; P. CLAEYS, *Pages d'Histoire locale Gantoise*, Gand, 1885, I, pp. 63, 182; 1894, III, p. 98; R. CLICTEUR, *op. cit.*, pp. 328, 359, 367; H. BALTHAZAR, *op. cit.* I, pp. 212, 244; II, pp. 299, 305, 353, 355, 438; III, pp. 349-350, 366; J. DELVILLE en F. C. VAN AKEN, *Genealogie der Familie van Aken*, S.l.n.d., pp. 15-21.

BIJLAGE 3

HUWELIJKSCONTRACT

Au nom de la République Française.

Pardevant moi Charles Apers, notaire public admis pour le Département de l'Escaut à la résidence de Gand, duement patenté pour l'an dix sous le numéro 444 dans la deuxième classe le dix-sept Germinal de l'an dix en présence des témoins cij après nommés comparurent en personnes de Citoijen Claude-Joachim Gréban fils de feu Jacques-Benigne Gréban et de Dame Claude Bergier encore vivante, né à Dijon Département de la Côte d'Or le vingt trois février 1772, secrétaire général de la Préfecture du dit Département de l'Escaut domicilié en la dite ville de Gand à l'hôtel de la Préfecture, futur époux d'une part;

Et Demoiselle Marie-Anne - Colette - Jacqueline Van Aken, fille de feu François-norbert Van Aken et de Dame Anne-marie française Roosen encore vivante née à Gand susdit Paroisse de Saint Michel le quinze Juin 1778, particuliere domiciliée en la dite ville de Gand, section de la fraternité, rue huerdochterstraete, à l'effet de cette assistée de sa dite mère négociante domiciliée rue huerdochterstraete susdite, future épouse d'autre part.

Les quels comparant déclarent qu'il ij a entr'eux apparence de mariage; et qu'avant aucun lien d'icelui, ils ont conçu et stipulé pour bail anténuptial les points et articles suivans.

Article premier.

Il ij aura communauté entre les futurs epoux: 1° de tous les fruits, révenus, intérêts et arrérages de quelque nature qu'ils soient perçus ou échus pendant le mariage et provenans des biens qui leur appartenoient, lors de

sa célébration ainsi que de ceux qui leur adviendroient pendant le mariage à quelque titre que ce soit ; 2° De tous les biens meubles et immeubles qu'ils acquerront pendant le mariage autrement que par succession, donation entre vifs ou testamentaire.

Article 2e.

Les biens meubles et immeubles que les futurs conjoints posséderont au jour de la célébration du mariage ou qui leur échoiront pendant son cours, à titre de succession, donation entre vifs ou testamentaire n'entreront pas en communauté.

Article 3e.

Si pendant le mariage il est aliéné des biens ainsi stipulés non compris dans la dite communauté ou s'il est fait rachat ou remboursement de quelque rente ou autre créance aussi exclue de la dite communauté lors de la dissolution d'icelle il en sera fait prélèvement ou récompense avant le partage des biens communs au profit des héritiers du précédé ou de l'épouse survivant à qui auront appartenu les dits objets rente ou créance, — en cas d'insuffisance des biens de la communauté pour le dit prélèvement ou récompense, ils auront lieu, pour ce qui manquera, sur les biens meubles ou immeubles propres à l'autre conjoint et ce pour la moitié de ce qui manquera.

Article 4.

Il n'ij aura pas lieu cependant, à récompense, pour plantage, ni coupes d'arbres et bois taillis, ni pour réparation aux biens fonds, usines, maisons et autres édifices appartenans soit à l'un soit à l'autre des futurs conjoints non plus que pour arrérages de leurs rentes actives et intérêts de créances échues, pendant le mariage.

Article 5.

Arrivant le prédécès de l'un ou de l'autre des époux, le survivant prélèvera pour préciput et hors part, ses habits, linges et bijoux à son usage.

Article 6.

Au dit cas de prédécès, le survivant aura la faculté de conserver pour prix d'estimation qui sera faite par experts respectivement choisis, tous les meubles et objets réputés tels généralement quelconques ou telle partie d'iceux que bon lui semblera, qui se trouveront en la maison occupée par les époux et dépendances d'icelle et ce pour la part des dits meubles et objets mobiliers qui se trouveront alors à recueillir par les héritiers du prédécédé la quelle faculté de reprise aura pareillement lieu pour la maison qui se trouvera occupée au décès de l'un des époux, si elle leur appartient ou à l'un d'eux.

Article 7.

Arrivant le décès d'un des futurs conjoints et au cas où il ij auroit postérité issue du mariage, le survivant aura l'usufruit de la totalité de ce qui se trouvera échu en propriété, aux enfans ou descendans du prédécédé, tant en mobilier et toute chose réputée telle qu'en immeuble et ce jusqu'à

la majorité de chacune des dits enfans ou desçendans même de ce qui pourroit leur advenir, par succession en ligne directe et collatérale ou autrement aussi pendant leur minorité.

Et arrivant la majorité des dits enfans ou desçendans, le dit usufruit sera réduit et ne continuera d'avoir lieu pendant la vie du survivant que pour la moitié de ce qui appartiendra comme dit est à chacun des dits enfans.

Article 8.

Mais arrivant le décès d'un des futurs conjoints et au cas ou il n'ij auroit point de postérité issue du mariage, ou qu'alors ij aijant postérité, les enfant ou enfans viendroient à mourir sans desçendans avant le survivant dans l'un et l'autre de ces deux cas le survivant des conjoints aura outre l'avantage et la faculté stipulés articles cinq et six l'usufruit sa vie durante de tous les biens meubles et immeubles, déniers comptans, actions et crédits délaissés par le prémourant à charge d'en faire état et inventaire et de le rendre par double en due forme aux héritiers, aussi de donner caution suffisante pour la restitution des dits biens au héritiers du prémourant par les héritiers du survivant, la dite caution soit personnelle soit réelle au choix du survivant.

Ainsi fait et passé en cette dite ville de Gand à l'assistance et en présence des soussignés le dix neuf Germinal an dix de la république à onze heures du matin, signé Gréban, Marie-anne Van Aken, Veuve frans Van Aken, A.G. Duché-faipoult, faipoult, Benoit Roosen, Van Aken-aîné, Van Aken née Vlemincx, P. Van Aken, Van Aken née Speelman, J.L. Van Aken, M. Van Aken née Snoecq, Jean Van Aken, fer^d Van Aken née Roosen, L. Vissens, Vissens née Van Aken, J.F. De Meulemeester, T. De Meulemeester née Van Aken, francois Van Aken, Charles Van Aken et C. Apers, not^{re} au bais est écrit Eng^{re} à Gand le vingt sept Germinal an dix, f° 91, v^o C 6, recu six francs plus soixante centimes pour la subvention signé hericault.

Pour expéd^{on} conforme
C. Apers, not^{re}.

Bron :

Privaat archief Gréban de Saint-Germain, nr. 24, *Huwelijkscontract*, 17 germinal IX, (7.4.1802).

BIJLAGE 4

Déclaration de la succession de Monsieur Claude Joachim Gréban de Saint-Germain.

Les soussignés :

1° Marie-Charles-Esther Gréban de Saint-Germain, sans profession, assistée et autorisée de son mari, M. Jean-Félix Noël, officier de l'ordre Léopold, et Directeur-Général des Ponts et Chaussées et des mines, domiciliés à Bruxelles, rue de Bodenbroeck, n° 6 ;

2° Marie-Benigne-Charles Gréban de Saint-Germain, avocat, domicilié à Bruxelles, Montagne du Parc, n° 3, faisant élection de domicile en la demeure de ce dernier.

Déclarent :

Que leur père et beau-père, Monsieur Claude-Joachim Gréban de Saint-Germain, veuf de Dame Marie-Anne-Colette-Jacqueline Van Aken, est décédé ab intestat, le 8.6.1850, à Bruxelles, Montagne du Parc, n° 3, où il a eu son dernier domicile.

Que la succession dont s'agit ne comprend aucun bien immeuble.

Que le défunt a laissé pour seuls et uniques héritiers ses dits deux enfants.

Que par ce décès il ne s'est opéré ni dévolution de fidei-commis ni cessation d'usufruit.

Ainsi fait et déclaré à Bruxelles, le 2.10.1850.

Bron :

A.R.A.B., *Registratie en Domeinen*, reeks 187, *Registratie van Successies*, Brussel II, 3168, nr. 537, vol. 2, déposée le 18.12.1850.